

Četvrti križarski pohod

Tokić, Mislav

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:120:823659>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU**

Četvrti križarski pohod

Diplomski rad

Mentor:

Doc. dr. sc. Grgo Grbešić

Student:

Mislav Tokić

ĐAKOVO, 2020.

Sažetak

Četvrti križarski pohod

Križarski ratovi vođeni su, u osnovi, između kršćana i muslimana od 11. do 13. stoljeća. Budući da su muslimani onemogućavali dolazak hodočasnika na Sveta mjesta, kršćani su odlučili osloboditi ta ista mjesta. Prvi križarski pohod bio je uspješan i osnovano je Jeruzalemsko kraljevstvo, ali ono propada već u drugom pohodu. Tri viteška reda, koja nastaju reakcijom započetih križarskih ratova, bila su Templari Ivanovci i Teutonci. Četvrti križarski pohod pokrenut je pozivom Inocenta III. Križari sklapaju sporazum s Mlečanima, vođenima duždem Dandolom, kako bi ostvarili svoje putovanje prema Istoku. Radi duga prema Mlečanima, križari su primorani osvojiti Zadar. Aleksej Anđel pomoću križara vraća svoje pravo na vlast u Carigradu, ostvaruje ga, ali ono zbog njegove nesposobnosti preuzima uzurpator Aleksije V. Nijedan od vladara ne isplaćuje dug križarima te oni, kako bi nastavili pohod, osvajaju Carigrad i uspostavljaju Latinsko carstvo koje nije bilo dugog vijeka. Dječji križarski pohod bio je totalni promašaj, već u samom početku, a i ostali križarski pohodi nisu ostvarili željeni cilj.

Ključne riječi: *Križarski ratovi, Četvrti križarski pohod, Zadar, Carigrad, Latinsko carstvo*

Summary

The Fourth Crusade

The Crusades were fought, basically, between Christians and Muslims from the 11th to the 13th centuries. Because the Muslims were preventing the pilgrims from coming to the Holy Places, the Christians decided to liberate those same places. The first crusade was successful and the Kingdom of Jerusalem was founded, but it already collapsed in the second crusade. The three knightly orders, formed by the reaction of the Crusades, were the Templars, the Ivans and the Teutons. The Fourth Crusade was launched at the invitation of Innocent III. The Crusaders make an agreement with the Venetians, led by Doge Dandolo, to carry out their journey to the East. Due to the debt to the Venetians, the Crusaders were forced to conquer Zadar. Alexios Angelos, with the help of the Crusaders, regains his right to power in Constantinople, exercised it, but due to his incompetence it was taken over by the usurper Alexius V. None of the rulers paid the debt to the Crusaders, and to continue the campaign, they conquered Constantinople and established the Latin Empire, which did not last long. The Children's Crusade was a total failure, already in the very beginning, and other crusades did not achieve the desired goal.

Key words: *Crusades, Fourth Crusade, Zadar, Constantinople, Latin empire*

Ovim se putem zahvaljujem svojem mentoru, doc. dr. sc. Grgi Grbešiću, kao i neposrednom voditelju pisanja prof. Ivanu Zubcu, na strpljenju, sugestijama, savjetima i dobroj volji koju su iskazali pri izradi ovoga rada.

Sadržaj

Sažetak	1
Summary	2
Sadržaj.....	4
Uvod.....	6
1. Križarski pohodi i povijesni pregled prva tri pohoda	7
1.1. Što su to križarski ratovi?.....	7
1.2. Obilježja križarskih ratova	8
1.3. Teorija „pravednog rata“	10
1.3.1. Augustin i početak govora o teoriji „pravednog rata“	10
1.3.2. Poimanje „pravednog rata“ kod Tome Akvinskog	10
1.3.3. Sveti rat	11
1.4. Crkvena zbivanja u 11. stoljeću	13
1.5. Poziv na osnivanje križarskog rata.....	14
1.5.1. Sabor u Clermontu	15
1.5.2. Neslužbeni pohod.....	16
1.6. Prvi križarski rat.....	17
1.6.1 Prodiranje na Levant	18
1.6.2. Pobjeda i zločin u Jeruzalemu.....	19
1.6.3. Osnutak kršćanskog Outremera	20
1.7. Siromašni vojnici Isusa Krista	20
1.7.1. Potvrda Hrama	21
1.7.2. Optužbe Hrama	22
1.7.3. Nestanak Hrama	23
1.7.4. Red sv. Ivana.....	23
1.7.5. Teutonci	24

1.8. Drugi križarski rat	25
1.9. Treći križarski rat	26
2. Četvrti križarski pohod.....	28
2.1. Inocent III. i novi križarski pohod	28
2.2. Organizacija	29
2.3 Sporazum u Veneciji.....	30
2.4. Okupljanje.....	31
2.5. Dandoloва politika.....	32
2.6. Osvajanje Zadra	33
2.6.1. Ulični križarski boj.....	36
2.6.2. Dobivanje oprosta	37
2.7. Aleksije Anđel i sporazum s križarima	38
2.8. Prvo osvajanje Carigrada	40
2.8.1. Nestabilna vlast i gubitak prijestolja.....	42
2.8.1. Ožujski sporazum.....	43
2.9. Drugo osvajanje Carigrada.....	44
2.9.1. Uspostava Latinskog carstva.....	45
2.9.2. Neodrživost Latinskog carstva.....	46
3. Nastavak križarskih pohoda	47
3.1. Dječji križarski pohod	47
3.2. Peti križarski pohod	48
3.3. Ostali križarski ratovi u Svetoj Zemlji	49
Zaključak.....	51
Bibliografija	52

Uvod

Glavna tematika ovoga rada, kao što nam i sam naslov govori, jest Četvrti križarski pohod koji se odvijao od 1202. do 1204. godine. Rad je podijeljen na tri glavna poglavlja. Prvi dio rada započinjemo s definiranjem križarskih ratova i objašnjavanjem teorije „pravednog rata“. Slijedi nam pogled u crkvena zbivanja 11. stoljeća nakon kojeg započinjemo s povijesnim pregledom prvih triju križarskih ratova i upoznavanjem s nastankom viteških redova (templari, ivanovci i teutonci).

U drugom dijelu rada detaljnije se analizira sam Četvrti križarski pohod. Prvo se upoznajemo s pozivom pape Inocenta III. na ponovno oslobođenje Svete zemlje i samom organizacijom pohoda. Zatim nam slijedi sklapanje sporazuma u Veneciji, upoznavanje s Dandolovom politikom i osvajanje Zadra. Uz to, osvrćemo se na osobu Aleksija Anđela, njegovu situaciju s izgubljenim prijestoljem i ostvarivanjem uzajamne suradnje s križarima. Dolazimo do vrhunca pohoda, osvajanja Carigrada, ali i neslavnog nastavka odvijanja događanja popraćenog nestabilnom vlašću i svrgavanjem Aleksija Anđela od strane Aleksija V. Napokon, križari ponovno osvajaju Carigrad i uspostavljaju Latinsko carstvo koje se neće dugo održati.

U posljednjem, trećem poglavlju, ukratko se osvrćemo na nastavak križarskih pohoda. Dotičemo se dječjeg križarskog pohoda i konačnog završetka križarskih pohoda općenito.

1. Križarski pohodi i povijesni pregled prva tri pohoda

1.1. Što su to križarski ratovi?

Pojava križarskih ratova u svjetskoj povijesti ostavila je duboki trag. Njihova pojava krajem 11. stoljeća i trajanje do 16. stoljeća, znatno je utjecala na um i osjećaje zapadnoeuropskog čovjeka. Čak su i u 18. stoljeću imali jaku snagu svoje privlačnosti. Čovjek današnjice također ne može ostati ravnodušan prema tome i olako prijeći preko takvih povijesnih zbivanja.¹

Križarske ratove teško je definirati. Višestoljetna istraživanja od strane povjesničara i akademske zajednice nemaju jasne predodžbe o križarskim ratovima.² Pod pojmom 'križarski rat' najčešće se označava sukob organiziran od strane pape. Općeniti cilj križarskih ratova ne postoji jer razlog zašto se organizira mijenjao se ovisno o okolnostima u kojima je takav pohod bio potreban. Zbog toga su nastajali različiti razlozi za opravdanje organiziranja vojnog pohoda od strane pape i križara. Neki povjesničari će reći da su križarski ratovi svi ratovi između kršćana i muslimana, pa tako tu pripadaju ratovi i osvajanja Normana u južnoj Italiji, Španjolska rekonkvista, ratovi kršćana i muslimana za Egipat te oslobođenje kršćanskih teritorija koje su osvojili muslimani. Drugi autori kažu da su to ratovi koji su se vodili u Svetoj Zemlji, odnosno u današnjoj Palestini, Izraelu i Siriji, ali i križarsko osvajanje Carigrada 1204. godine.³ Zatim, manji broj povjesničara misli da su križarski ratovi oni ratovi kršćana protiv nevjernika te u to ubrajaju Baltičke (sjeverne) križarske ratove. Zadnja skupina autora smatra križarske ratove kao one kojima je papa pokušavao ugasiti heretičke pokrete koji su se javili na reakciju tadašnje situacije u Crkvi, a onda tu spadaju napadi na Ugarsku, Bosnu, Češku i Francusku.⁴ Struktura jedne križarske vojne nije uvijek predstavljala nekakav veliki pothvat. To su znale katkad biti male, neznatne skupine sačinjene od muškaraca koje su u različitim vremenima sakupljale tijekom više godina. Primjerice, krajem dvanaestog i trinaestog stoljeća većina takvih križarskih četa bila je takvog oblika.⁵

¹ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, Split, 2007., 15.

² Usp. *Isto*, 16.

³ Usp. R. LOPEZ, *Rođenje Europe*, Zagreb, 1978., 230.

⁴ Usp. M. MARSCHHAUSER, Križarski ratovi, u: *Essehist*, 7(2015.)7. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=233067 (15. 5. 2020.). 38.

⁵ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 16.

1.2. Obilježja križarskih ratova

„Nije postojao naziv koji bi se dosljedno koristio u opisivanju križarske vojne ili njezinih sudionika. Osim najrazličitijih riječi iz pučkoga govora koje su se pojavile u trinaestom stoljeću, poput francuske i engleske riječi *croiserie*, križarska vojna znala se često nazivati hodočašćem (*iter* ili *peregrinatio*), svetim ratom (*bellum sacrum* ili *guerre sainte*), putovanjem ili općim putovanjem (*passagium generale*), vojnim pohodom Križa (*expeditio crucis*) ili Kristovim poslom (*negotium Jhesu Christi*). Na ovome je mjestu vrijedno zapaziti da su mnogi među tim izrazima bili eufemizmi. U početku se križare nazivalo *crucesignati*, tj. „ljudima označenim znakom Križa“⁶. Ako su odlazili na vojni pohod na Istok nazivalo ih se još i hodočasnicima.⁷

Kako bi vjernici onoga vremena znali da se radi o križarskoj vojni, sudionike se pozivalo na zavjetovanje da će se pridružiti vojnom pohodu⁸ koji je imao točno određen cilj. Prema tome bili su dužni staviti na svoju odjeću platneni križ koji su morali nositi sve dok ne bi izvršili zavjet. Zavjeti su se polagali na službenoj i javnoj svečanosti i oni koji su tome pristupali bili su svjesni koje je značenje toga. Za takav zavjet obvezivala se različita skupina ljudi: muškarci i žene, bogati i siromašni, svećenici i svjetovnjaci. Svećenik ili svjetovnjak svoje redovno zanimanje bi ostavljao po strani na određeni vremenski period kako bi mogao sudjelovati u križarskoj vojni. Dakle, pripadnici svih slojeva odazivali su se na poziv sudjelovanja u križarskom pohodu.⁹

Među križare, koji su se uputili na određeni vojni pohod, znali su se priključiti i oni koji su išli iz vlastitog koristoljublja i ostali civili koji su ih slijedili na njihovu putu. Zbog toga će biti uvedena praksa unajmljivanja profesionalnih vojnika, koja nije zahtijevala polaganje zavjeta, ali se vezivala uz križarske pohode. Pripadnici unajmljene vojske bili su vitezovi koji su u znak predanosti svoje službe ratovali u Svetoj zemlji ili su na određeno vrijeme pristupali vojnom redu. Bio je i veliki broj onih, sve do trinaestog stoljeća, koji su se zavjetovali, a nisu su pridružili vojnom pohodu već su ostali kod kuće i koristili se zamjenom ili otkupninom. Oni su u rat slali druge ili su darivali određeni dio novca kojim je pohod bio osiguravan. Križari su svojim zavjetovanjem i obećanjem, da će izvršiti zadaću koju su primili, stjecali izvjesne

⁶ J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 16-17.

⁷ Usp. *Isto*, 17.

⁸ Tajna uspjeha križarskih pohoda nije počivala samo u kršćanskoj viteškoj i borbenoj ideji, koja je bila provedena u ratu protiv nevjernika, nego i u prihvaćenoj ideji hodočašća. Od davnine je putovanje u Jeruzalem bila želja mnogih kršćana jer ono je, kao zadovoljština za grijeh u obliku hodočašća, oslobađalo od svih drugih pokora. Usp. H. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, III/I, Zagreb, 1971., 499.

⁹ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 17, 18 i 122.

povlastice. Križarima je bilo obećano kako će njihove obitelji, interesi i imovina tijekom njihovog izbivanja od kuće biti zaštićeni.¹⁰ Mlade plemiće koji su zbog određenih okolnosti ostajali bez svojih posjeda, Crkva je poticala da se pridruže vojnim pohodima u Španjolsku ili u Svetu Zemlju kako bi tamo stekli bogatstvo i učinili pokoru za svoje grijehе. Takav prijedlog se posebno svidio francuskim plemićima koji su se masovno okupljali oko pokreta „Božjeg mira“ i „Božjeg primirja“¹¹.

Najpoznatije obilježje križarskih ratova bilo je oprost grijehа, a sastojao se u tome da je kršćanin svojim odlaskom u rat pokazivao da se kaje za počinjene grijehе. Bitke u koje su odlazili križari su bili znak pokore, što znači da su na taj način oduživali Bogu za grijehе koje su počinili. Takav oblik oprosta mogao je podijeliti samo papa ili njegov zastupnik. Kada je papa u svojim pismima spominjao oprost grijehа ljudi su znali da se organizira križarska vojna. Oprost kakav su dobili križari, koji su odlazili u vojne pohode prema istoku kako bi vratili Jeruzalem u kršćanske ruke ili kako bi obranili kršćansku zemlju, kasnije su dobivali i sudionici vojnih pohoda križara koji su se vodili u Zapadnoj i Srednjoj Europi.¹²

„Svima onima koji ne prime ovaj Jeruzalemski križ, a odluče se boriti protiv Slavena i sudjelovati u tom pohodu, priznajemo (...) isti onaj oprost grijehа što ga je naš predšasnik blažene uspomene papa Urban uveo za one koji odlaze u Jeruzalem. (Papa Eugen III., god. 1147., govoreći o križarskom pohodu u Njemačkoj).“¹³

„Podjeljujemo ovaj oprost (...) svima onima koji se osobno ili o vlastitom trošku pridružuju ovom pothvatu, kao i onima koji ne sudjeluju u njemu osobno, nego o vlastitom trošku, već prema svojim mogućnostima i sposobnostima, šalju pogodne ratnike, te također onima koji osobno, ali na tuđi trošak preuzimaju taj teret na svoja leđa, i želimo im da uživaju istu onu povlasticu i sigurnost koju je opće vijeće priznalo onima koji su priskočili u pomoć Svetoj zemlji (Papa Inocent IV., god. 1246., objavljujući rat caru Fridriku II.).“¹⁴

¹⁰ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 18-19.

¹¹ Usp. I. GOLDSTEIN (ur.), *Povijest. Razvijeni srednji vijek*, VII, Zagreb, 2007., 37.

¹² Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 19.

¹³ *Isto*, 19-20.

¹⁴ *Isto*, 20.

1.3. Teorija „pravednog rata“

1.3.1. Augustin i početak govora o teoriji „pravednog rata“

Krajem 4. stoljeća, u vremenu kada car Teodozije službeno proglašava kršćanstvo službenom religijom Rimskog carstva, kršćanskim se misliteljima nameće pitanje o opravdanosti i grešnosti rata.¹⁵ Prvi crkveni otac i kršćanski mislilac za kojeg se smatra da je progovorio o nasilju i svoj nauk razradio tako da su njegovi stavovi i do danas nenadmašeni, bio je sv. Augustin iz Hipona.¹⁶

Augustin će, na tragu rimske filozofije koju spaja s kršćanskom mišlju, izreći konkretnu definiciju „pravednog rata“ prema kojoj je neki rat opravdan samo ako osvećuje neku nepravdu. Iz toga će Augustin formulirati dva uvjeta koja reguliraju opravdanje rata: 1. valjani razlog da se ide u rat i 2. pravedno ponašanje u ratu. Glavni cilj opravdanog rata trebao bi biti postizanje mira¹⁷. Prije nego rat postane opcija za postizanje određene pravde, prethodno treba ispitati sva alternativna sredstva za rješavanja sukoba.¹⁸ Prema tome, Augustin je opravdanje nasilja premjestio iz svjetovne sfere u religijsku tako da je pravedni rat često opisivao kao ono što je bliže svetom ratu.¹⁹

1.3.2. Poimanje „pravednog rata“ kod Tome Akvinskog

Nadalje, drugi veliki crkveni naučitelj koji se veže na Augustinove postavke i koji je prvi sustavno tematizirao pitanje „pravednog rata“ je sv. Toma Akvinski. Njegov govor o „pravednom ratu“ nije samo utjecao i postao mjerodavan za kasniju skolastiku, već i za mnoge druge humanističke autore. Prema njemu rat bi bio opravdan prema tri uvjeta. Ponajprije da bi rat bio opravdan morao je postojati razlog dopuštanja rata, a takav razlog je da oni koji su napadnuti zasluže da budu napadnuti zbog određene krivnje ili

¹⁵ Usp. I. MRŠIĆ FELBAR, Teorija „pravednog rata“ u katoličkoj misli, u: *Filozofska istraživanja*, 37(2017.)1. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=276964 (20. 5. 2020.). 49.

¹⁶ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 22.

¹⁷ Augustin će prema tome reći: „Tko god zajedno sa mnom razgleda ljudske stvari i zajedničku nam narav, spoznaje da kao što ne postoji nitko tko se ne želi radovati tako i nema nikoga tko ne želi mir. Pa čak i oni koji hoće rat i ne žele ništa nego pobjedu, i ti ratovanjem žele postići slavan mir. Jer što je drugo pobjeda, nego poraz suprotstavljenih ratnika? A kad se to postigne, bit će mir. Dakle, i ratovi se vode u nakani mira, pa čak i u onih koji zapovijedaju ili bijući se osobno žele okušati ratničku vrlinu. Otuda proizlazi da je mir poželjna svrha rata.“ Š. MARASOVIĆ, Pojam mira u socijalnim dokumentima Crkve, u: *Crkva u svijetu*, 39(2004.)3. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=60887 (11. 7. 2020.). 341-342.

¹⁸ Usp. I. MRŠIĆ FELBAR, Teorija „pravednog rata“ u katoličkoj misli, 50.

¹⁹ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, Zagreb, 2010., 47.

štete nanese drugome. Drugi uvjet je da mora biti proglašen od svjetovne vlasti koja se brine za zaštitu i opće dobro svih u državi. Posljednji uvjet govori o postojanju ispravne nakane onih koji ratuju, a da se pri tome ne smije koristiti prekomjerna uporaba sile ili bilo kakva zla nakana koja bi mogla proizaći iz rata koji je načelno pravedan. Njihovo ratovanje mora biti u svrhu unaprjeđenja dobra ili izbjegavanja zla, a prvotni temelj svega toga uvijek mora biti nastojanje, ako je to moguće, naravno, da se postigne mir.²⁰

1.3.3. Sveti rat

Križarski ratovi bili su posebna vrsta svetog rata jer u njima su križari vršili pokoru za svoje grijeh. U početku su se križarski ratovi povezivali s hodočašćem u Jeruzalem, jer taj je grad bio prvi od svijeta po vršenju pokore, a i mjesto gdje su pobožni kršćani odlazili umirati te to opravdava i činjenicu zašto je među prvim križarima bilo dosta starijih hodočasnika. Prema uvjerenju da su križarski ratovi bili svetinja i znak pokore onima koji su u njemu sudjelovali, križare je i dalje obvezivalo pridržavanje načela koja su utemeljena po pitanju „pravednog rata“. Isto tako i organiziranje križarskog rata moralo je udovoljiti uvjetima opravdanog razloga, svjetovne vlasti i ispravne nakane. Ne može se osporiti činjenica da nije bilo zastranjenja, ali to ne oduzima valjanost i veličinu onome što su križarski ratovi trebali biti. Apologeti naglašavaju kako su povlasticu oprosta grijeha uživali samo oni križari čija je nakana bila ispravna i pri tome im se nije imalo što prigovoriti, nastojeći tako prikazati da je ovaj ili onaj vojni pohod imao svoj opravdan razlog. Prema tome, mnogi križari, muškarci i žene ne bi sudjelovali u nečemu što se nije moglo opravdati.²¹

Od samih početaka pobornici križarskih ratova poštivali su uvjete na koja su kršćanska načela obvezivala o uporabi sile. To dokazuje i upornost propagande koja je nastojala opravdati križarske ratove – bilo da se govori o ratovima na Istoku, Španjolskoj, na obalama Baltičkog mora, protiv krivovjernika ili protiv svjetovnih vlasti u kršćanskom svijetu – tvrdnjom kako je učinjena nepravda po pitanju otetih posjeda ili obrane od agresije.²²

²⁰ Usp. I. MRŠIĆ FELBAR, Teorija „pravednog rata“ u katoličkoj misli, 50-52.

²¹ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 24-26.

²² Usp. *Isto*, str. 36.

Bilo bi apsurdno tvrditi da nije bilo onih plemića i vitezova koji su bili oportunistički usmjereni, čiji je prvotni cilj bio borba za plijen i slavu. Ta osobina bila je prepoznatljiva kod franačke vladajuće klase. Njima je, ispunjeni strašću prema ratovanju, križarski rat bio prava prilika za ostvarivanje svojih želja.²³ Nakon prvog križarskog rata započeo je proces koji je plemićima i križarima omogućio da osvojena obalna područja istočnog Sredozemlja nasele.²⁴ Tako su osvajači feudalni poredak primijenili i na osvojena mjesta u Palestini i Siriji, organizirajući zauzeta područja u manje feudalne državnice u kojima su odmah uveli čisto zapadne uredbe i zakone. Zbog toga je domaće pučanstvo, koje nije imali nikakvog udjela u vlasti i jer nisu razumjeli njihove običaje i prava, bilo sve nezadovoljnije.²⁵ Konsenzus postoji u mišljenju da se ideološki i materijalni motivi uzajamno ne isključuju, jer oba su im donosila ugled kod kuće, ali teško je povjerovati kako su se takvim planovima zanosili od samog početka.²⁶

Prema jednom tumačenju iz dvadesetoga stoljeća koje pokušava odgovoriti zašto je križarski rat toliko privlačio ljude je zbog toga što su sve brojnije obitelji bile zabrinute kako će njihovi posjedi izdržati pritisak koji stalno raste. Stoga su došle do ideje kako će njihove neželjene muške članove poticati, a katkada i prisiljavati, da se ostvare na nekom drugom mjestu, pri čemu je pristupanje u križarsku vojnu bio jedini izlaz. Međutim, odlazak dragovoljaca iz obitelji u križarsku vojnu nije bio nikakav siguran oslonac koji će olakšati materijalno stanje, već je obitelj stajalo golemih financijskih troškova. Iako je rodbina nastojala ograničiti štetu nastalu odlaskom njezinog člana, troškovi za pojedinca koji je odlazio u rat bili su uznemirujuće veliki i s vremenom su se samo povećavali, stoga je jasno nastojanje Crkve i svjetovnih vladara da osiguraju križarima novčanu potporu.²⁷

Postoje svjedočanstva da su se u najranijem razdoblju križarskog pokreta križari regrutirali uglavnom iz plemenitaških obitelji u kojima je hodočašćenje u Jeruzalem, privrženost nekom svecu ili reformiranim monaškim zajednicama postala tradicija, pri čemu im je to stvaralo sklonost prihvaćanju papinih poziva. Sve u svemu, sudjelovanje u križarskoj vojni je, pored svega ostalog, do samog kraja bilo i ostalo vezano uz

²³ Usp. G. NAPIER, *Uspon i pad vitezova templara*, Zagreb, 2007., 27.

²⁴ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 126.

²⁵ Usp. S. KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, Split, 2004., 186-187.

²⁶ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 126 i 128.

²⁷ Usp. *Isto*, 128.

vršenje pokore. Promatrajući stoga, neosporno je da su mnogi muškarci i žene osjetili poziv da služe Kristu i prihvate njegov križ na taj način.²⁸

1.4. Crkvena zbivanja u 11. stoljeću

Papinstvo je do početka 11. st. bilo pod utjecajem štićenika Njemačkih careva i pod vlašću mjesnih izabranika koji su najčešće uzimali ime Ivan ili Benedikt. Zbog unutarnjeg stanja Rimske crkve sve se više priželjkivala reforma papinstva i šire laiciziranje Crkve na Zapadu, ponovno stavljajući naglasak na odvojenost duhovne i crkvene vlasti nad svjetovnim u crkvenim imenovanjima, upravi, financijama i ponašanju. Reformatori su uz pomoć cara Henrika III. (1039. – 1056.) preuzeli kontrolu nad papinstvom. Zapadno kršćanstvo i papinstvo preobrazio je slijed njemačkih, talijanskih i francuskih papa u pola stoljeća nakon 1048. Rimska kurija je zbog svoje internacionalnosti u izgledu, osoblju, vjerske i političke uloge u svijetu poprimila shvaćanje kako je Rimska crkva sinonim za univerzalnu Crkvu. Prema tekstu iz Matejeva evanđelja u kojem je Krist povjerio Petru ključeve nebesa i moć da veže i razrješava na zemlji i nebu (usp. Mt 16, 19), papama, stoga, kao njegovim baštinicima, pripada vrhovna vlast nad svjetovnim i duhovnim. Između ostalog, reformatori su htjeli poboljšanje obrazovanja i ćudoređa klera, iskorjenjivanje simonije i svećeničkog braka. Svrha je bila učiniti da svećenici koji žive u svijetu budu slični redovnicima, potpuno različiti od laika i odano poslušni Rimu.²⁹

Takve odluke stvorile su žestoku mjesnu oporbu jer time bi bili prekinuti interesi laičkih i kleričkih privatnih crkava i samostana, a osobito kontrola zemljišno najbogatijih udruženja koja su bila u rukama svjetovnih vladara na njihovim područjima. U užem smislu najžešći prijemor je dosegnuo vrhunac s njemačkim kraljem Henrikom IV. oko ceremonije investiture, odnosno pravo podjeljivanja prstena i štapa novoposvećenim biskupima. To nije bila obična puka teološka rasprava, već ozbiljno pitanje onoga vremena, gdje su njemački kraljevi u mnogim stvarima imali kontrolu u Crkvi, a osobito u Saskoj. To je nagnulo papu Grgura VII.³⁰, velikog reformatora, da

²⁸ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 129-130.

²⁹ Usp. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 22.

³⁰ Borio se za neovisnost crkvenih institucija, odnosno prevlast Crkve nad svjetovnom vlašću. Tada je vrijedila teorija o „dva mača“ koji su simbolizirali duhovnu i svjetovnu vlast. Grgur VII. je tvrdio da oba ta mača pripadaju papi. Sastavio je poznati programski spis *Dictatus Papae* u kojem je oblikovao svoje ideje. Prema njegovom spisu papa je bio najveći poglavar cijelog kršćanstva. Po svojoj vrhovnoj vlasti dopušteno mu je intervenirati u prava careva, kraljeva te feudalnih gospodara. Pravo se odnosilo i na to da

stane nasuprot njemačkom caru i utvrdi kako papa posjeduje punomoć u svrgavanju nepodobnih monarha i careva pri čemu je javno osporio njegovo pravo na vladavinu. Henrik IV. je zbog svoje nepopustljivosti ekskomuniciran 1076. i 1080. godine. Reakcije njemačkog cara su eskalirale te je 1084. godine napao i osvojio Rim, postavljajući vlastitog protupapu i prognavši Grgura VII.³¹ da utočište pronade u južnoj Italiji kod normanskih osvajača.³²

Posljedice ovog sukoba rezultirati će i organiziranjem prvog križarskog pohoda pri čemu će papa Urban II. mobilizaciju pohoda iskoristiti kao podlogu za ponovno učvršćivanje papinske vlasti u Italiji i time se pokazati kao praktični vođa u kršćanstvu, neovisan od svjetovnih monarha. Nakon mnogo pretrpljenih muka i progona od strane svjetovne vlasti prema papama reformatorima, Urban II. uspjeli će, nakon što je pokrenuo Prvi križarski pohod, ponovno uspostaviti svoje sjedište u Vječnom gradu.³³

1.5. Poziv na osnivanje križarskog rata

Osvajanjem Jeruzalema 1071. godine od strane Turaka i negodovanjem hodočasnika koji su se tužili da im novi gospodari čine svakojake smetnje, potaknuta je misao zapadnog³⁴ viteškog svijeta o vraćanju Svete zemlje u kršćanske ruke i poziv na borbu protiv Islama kao nešto duboko kršćansko i vjerovjesničko.³⁵ Osim toga, Turci Seldžuci su uspješnim osvajanjem bizantskih pokrajina u Maloj Aziji postali prijetnja i Carigradu³⁶. Opasno³⁷ približavanje neprijatelja i unatoč posljedicama shizme 1054.³⁸

cara može smijeniti s vlasti ako je to potrebno, a da car ne može i ne smije imenovati biskupe. Usp. S. LEDIĆ, *Pape kroz povijest*, Zagreb, 2005., 94.

³¹ Kako je posvjedočeno zadnje riječi bile su mu: „Volio sam pravednost, mrzio bezbožnost. Zato umirem u progonstvu.“ H. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, III/I, 432.

³² Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 22.

³³ Usp. *Isto*, 22-23.

³⁴ „Kako bismo bolje shvatili odnos između ustaljenoga gledanja na križarski pokret i kršćanstva u cjelini, moramo uzeti u obzir političku filozofiju koja je u to vrijeme vladala zapadno europskim mišljenjem.“ J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 51.

³⁵ Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, Zagreb, 1993., 165.

³⁶ Carigrad je bio prirodno mjesto okupljanja različitih snaga križarskog rata. Usp. T. ASBRIDGE, *The Crusades: The Authoritative History of the War for the Holy Land*, HarperCollins, 2010. Dostupno na: [https://www.scribd.com/book/202689099/The-Crusades-The-Authoritative-History-of-the-War-for-the-Holy-Land_\(21.6.2020.\)](https://www.scribd.com/book/202689099/The-Crusades-The-Authoritative-History-of-the-War-for-the-Holy-Land_(21.6.2020.)). 67.

³⁷ Usp. S. KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, 184.

³⁸ Početkom gregorijanskog razdoblja raskol se dogodio bez neke značajne dramatičnosti. Carigradski patrijarh Mihajlo Celularije, negativno nastrojen prema Zapadu, Humberto de Silva Candida i Friedrich Lotarinški, koji su se s nerazumijevanjem odnosili prema bizantskom mentalitetu, bili su izravni uzročnici raskola. Na oltar katedralne crkve sv. Sofije je 10. srpnja 1054. Humberto položio bulu izopćenja. S druge strane, Celularije i njegova patrijarhalna sinoda, 24. srpnja, uzvratila je istom mjerom i tako ekskomunicirala legat i one koje ih šalju. Tim incidentom je raskol formalno otvoren pri čemu su istočni i zapadni kršćani tek nakon nekog vremena toga bili svjesni. Usp. J. ORLANDIS, *Povijest kršćanstva*, Split, 2004., 74.

primorale su cara Aleksija I. Komnena da zatraži pomoć od Pape. Izaslanstvo iz Carigrada krenulo je početkom 1095. prema Zapadu kako bi prenijelo poruku papi Urbanu II.³⁹ Bizantski car pisao je i grofu Robertu Flandrijskom koji ga je krajem 1089. ili početkom 1090. posjetio prilikom hodočašća gdje je položio vazalnu zakletvu i obećao da će poslati 500 flamanskih plemića.⁴⁰ Dolaskom u Italiju kod Pape opisali su teško stanje njihovih krajeva što je potaknulo Papu i biskupe da moraju stati uz bok kršćanskoj braći i sestrama koji mnogo trpe.⁴¹ Urban II. je u ovom apelu za pomoć vidio priliku za poboljšanje narušenih odnosa s Bizantom i mogućoj ponovnoj uspostavi narušenog crkvenog jedinstva.⁴²

1.5.1. Sabor u Clermontu⁴³

Papa je iz Piacenze otputovao u Clermont u Francuskoj gdje je održao Sabor zapadnoeuropskih biskupa u studenome 1095. Na tom Saboru okupilo se 12 nadbiskupa, 80 biskupa i 90 opata. Nakon devet dana opće crkvene rasprave Papa je održao govor⁴⁴ u kojem je pozvao Zapad da uzme oružje u svoje ruke u skladu s dva povezana cilja. Proglasio je potrebu zaštite kršćanskih istočnih granica u Bizantu,⁴⁵ naglašavajući povezanost kršćanskog bratstva između dvije Crkve i neposrednu prijetnju muslimana:⁴⁶ „Morate požuriti da biste pomogli svojoj istočnoj braći koja trebaju vašu pomoć i koju su usrdno zatražili“, objavio je Papa mnoštvu okupljenu na poljani ispred gradskih vrata, „jer njih su Turci... napali, kao što mnogi od vas već znaju, i prodrli na rimski teritorij do one točke na Sredozemlju koja se zove Ruka sv. Jure. Oni prisvajaju sve više kršćanskih zemalja, pobijedili su sedam puta u isto toliko

³⁹ Usp. M. HESSEMANN, *Legende, mitovi i laži. Razotkrivanje zabluda o povijesti Crkve*, Split, 2010., 137.

⁴⁰ Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, Zagreb, 2006., 211.

⁴¹ Usp. M. HESSEMANN, *Legende, mitovi i laži. Razotkrivanje zabluda o povijesti Crkve*, str. 138.

⁴² Usp. S. KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, 184-185.

⁴³ Papa Urban II. nije nazvao ovu ekspediciju, koju je pokrenuo u Clermontu, 'križarskim ratom'. Ona je bila u svojoj osnovi toliko nova da nije bilo točno određenog naziva s kojim bi se mogla opisati. Suvremenici su ovaj događaj opisivali kao putovanje ili hodočašće. Tek u 12. stoljeću dolazi do specifičnije terminologije poput 'križari' ili 'križni put', a povjesničari su radi jasnoće i lakše određenosti prihvatili pojam križarski rat za kršćanske svete ratove pokrenute od 1095. Usp. T. ASBRIDGE, *The Crusades: The Authoritative History of the War for the Holy Land*, 57-59.

⁴⁴ Autentično izvješće o govoru u Clermontu ne postoji, no Urbanova očuvana pisma i Jeruzalemska odredba s koncila iz tog vremena, ističu svrhu tog pohoda – oslobođenje istočnih crkava i Jeruzalemske crkve. Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 80.

⁴⁵ Nova ideja križarskih ratova, koja je nastala na Zapadu, Bizantu je bila potpuno strana. Bizantincima je borba protiv nevjernika bila državna nužnost koja po sebi nije bila nikakva novost. Oslobođanje Jeruzalema nisu gledali kao opće kršćansku stvar, već vraćanje starog bizantskog teritorija čija je zadaća bila u rukama države. Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 210-211.

⁴⁶ Usp. T. ASBRIDGE, *The Crusades: The Authoritative History of the War for the Holy Land*, 51-52.

bitaka, mnoge su pobili ili zarobili, crkve uništili i Božje kraljevstvo opustošili. Ako dopustite da oni i dalje nastave, onda će oni, sebi prepušteni, Božji vjerni narod posve porobiti. I stoga vas opominjem, ne ja, opominje vas Bog, vas, vjesnike Krista, vas, ljude iz svakoga staleža, svejedno vitezove ili pješake, bogate ili siromašne, da istrijebite ovu bezvrijednu rasu iz naših zemalja i pravodobno pomognete kršćanskome narodu.“⁴⁷ Nekoliko dana nakon svog govora u Clermontu pisao je podupirateljima u Flandriji o muslimanskom osvajanju i pustošenju Crkve Istočne crkve: „Što je gore, oni su osvojili Sveti grad Kristov, ukrašen Njegovom mukom i uskrsnućem, i... prodali su njega i njegove crkve u gnusno ropstvo... posjetili smo Galiju i usrdno preklinjali gospodare i podanike te zemlje da oslobode istočne crkve... (i) nametnuli im obvezu da poduzmu taj vojni poduhvat za opustošenje svih njegovih grijeha.“⁴⁸

Reakcije na papin govor⁴⁹ nadmašila su sva očekivanja. Njegove riječi bile su kao vatra koja se naglo počela širiti i nije se više mogla kontrolirati.⁵⁰ Odazvano mnoštvo na papin poziv oduševljeno je uzvikivalo: *Deus Vult*, „Božja volja“.⁵¹ Cijelu Francusku je zahvatilo oduševljenje za oslobađanjem Svete zemlje, a ubrzo se takav entuzijizam proširio i po cijeloj Europi.⁵²

1.5.2. Neslužbeni pohod

Prije organiziranja prve prave križarske vojne (1096. – 1099.) i također zbog snažnog odjeka papinih riječi, na sceni će se pojaviti popularni, radikalni propovjednici koje Crkva nije priznala i odobrila. Najistaknutiji i najpoznatiji bio je Petar Pustinjak, poznat po strogom, putujućem načinu života, odbojnom izgledu i neobičnim prehrambenim navikama – u sačuvanim izvorima njegovih suvremenika spominje se kako je živio od vina i ribe. U 11. st., među siromašnim slojevima Francuske bio je cijenjen kao prorok, a zbog svoje govorne nadarenosti je u roku od šest mjeseci uspio okupiti vojsku, uglavnom sastavljenu od sirotinje, čiji je broj bio veći od 15000. Potaknuti križarskim žarom i poznati kao narodni križari krenuli su prema Svetoj zemlji u proljeće 1096., mjesecima prije bilo koje druge vojske te je njihov napredak prema Carigradu vrlo

⁴⁷ M. HESSEMAN, *Legende, mitovi i laži. Razotkrivanje zabluda o povijesti Crkve*, 139.

⁴⁸ C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 76.

⁴⁹ Nevjerojatna brzina širenja vijesti o pohodu na Jeruzalem posvjedočena je, ne samo u pisanim izvorima, nego i uspjehom samog novačenja. Pretpostavlja se da je unutar dvanaest mjeseci od Clermonta, 70000 do 80000 ljudi već napustilo svoje domove i krenulo na Istok. Usp. *Isto*. 84.

⁵⁰ Usp. S. KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, 185.

⁵¹ Usp. P. P. READ, *Templari*, Zagreb, 2003., 90.

⁵² Usp. S. KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, 185.

nediscipliniran⁵³. Osim⁵⁴ njih postojali su i ostali neorganizirani i neprosvijećeni pokreti seljačkih četa, koji su prolazeći kroz rajnsku oblast izvršili, krvave protužidovske⁵⁵ progone. Biskupi i lokalno plemstvo su u nekim njemačkim gradovima Židove stavili pod svoju zaštitu, svećeništvo je prijetilo banditima izopćenjem.⁵⁶ Isto tako, te gomile (neke s vodstvom, neke ne) su na putu činile raznovrsne ispade nad domaćim pučanstvom radi čega se bizantski car usprotivio da uđu u njegov grad⁵⁷. Međutim, mnogi su putem izginuli i nisu uspjeli doći do željenih područja u Maloj Aziji.⁵⁸ Ipak, skupina pod vodstvom Petra je doprla do muslimanskog teritorija, ali su bili potučeni od Seldžuka, a Petar Pustinjak je, unatoč porazu, uspio preživjeti.⁵⁹

1.6. Prvi križarski rat

Nakon propalog pohoda, službena europska viteška vojska, koja je uglavnom dolazila iz romanskih zemalja⁶⁰, stigla je različitim putevima do Carigrada.⁶¹ U prvom križarskom pohodu nije se odazvao niti jedan europski vladar, stoga se ta vojska još naziva i Barunskom križarskom vojnomo: normanski vojvoda Robert, Gottfried Bujonski, grof Robert Flandrijski, normanski prinčevi Boemond i Tankred te mnogi drugi. Između baruna i bizantskog cara Aleksija postignut je sporazum⁶² po kojem će car opskrbljivati križare, a oni će osvojene maloazijske prostore vratiti pod vlast Bizanta.⁶³

⁵³ To ne začuđuje jer su hodali u povorci koja je bila duga barem kilometar i pol i koja je prosječno prelazila više od 27 kilometara na dan, a i do 40 kilometara po dobrim cestama. Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 102.

⁵⁴ Usp. T. ASBRIDGE, *The Crusades: The Authoritative History of the War for the Holy Land*, 57.

⁵⁵ Ekkehard iz Aure, njemački kroničar plemenitog podrijetla, svjedočio je kako su progonitelji bili revni kršćani koji su nastojali uništiti Židove smrću ili prisilnim obraćenjem. Židovske zajednice nisu bile samo opustošene zbog dobara i novca, već su i njihove sinagoge, svici Tore i groblja obeščašćeni. Takav progon Židovi su smatrali potaknutim zbog vjerskih razloga kršćana jer su Židovi bili neprijatelji Crkve, odnosno jer su ubili Krista. Jedan hebrejski izvor zapisao je riječi jednog kršćanina: „Sve je to Raspeti učinio za nas, da možemo osvetiti njegovu krv na Židovima.“ Mješavina pohlepe za materijalnim i mješavina pučke vjerske predodžbe udružile su se i načinile odvratnu mješavinu ubijanja i bogomoljstva. Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 109.

⁵⁶ Usp. P. P. READ, *Templari*, 95.

⁵⁷ „Kad su 1. kolovoza 1096. stigli pred Carigrad, nastavili su s pljačkom, na što ih je car dao prebaciti na drugu stranu Bospora.“ G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 211.

⁵⁸ Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 166.

⁵⁹ Usp. T. ASBRIDGE, *The Crusades: The Authoritative History of the War for the Holy Land*, 59.

⁶⁰ „U Carigrad stižu četiri redovite četiri vojske: provansalska, lotarinška, sjeverna Francuska i normanska s juga Italije.“ M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 41.

⁶¹ Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 166.

⁶² Dolazak križara u Carigrad caru nije baš bilo po volji, očekivao je plaćeničku vojsku, a ne križare. Smatrao je kako križari ugrožavaju položaj njegova carstva, koje se znatno poboljšalo u razvoju, te da je naposljetku i sam mogao pokrenuti križarski rat u Aziji. Od samog početka zapadna su braća dočekana s dubokim nepovjerenjem. Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 211.

⁶³ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 41.

U križarskim redovima pojavljuje se problem međusobnog nepovjerenja njihovih predvodnika. Određena doza sumnje postojala je zato jer su vojske dolazile iz različitih dijelova Europe. Slučaj nepovjerenja riješio je papin legat i službeni predvodnik pohoda, biskup Ademar, koji je svojom sposobnošću uspio ujediniti križarske vojske te krenuo osvajati područja već raspadajućeg Seldžučkog carstva koje je istodobno ratovalo s Egiptom oko granica Sirije.⁶⁴

1.6.1 Prodiranje na Levant

Grad Niceju križari su zauzeli u ljeto 1097. te su je vratili pod upravu bizantskog cara zajedno s ostalim osvojenim ostatkom zapada Male Azije.⁶⁵ Sljedeća lokacija bila je na istoku prema Antiohiji gdje su križari putem svladali Seldžuke i gdje je jedan dio vojske ostao i na tim prostorima osnovao Edesku grofoviju⁶⁶. Ostala vojska se uputila prema Antiohiji, grad koji je imao osobitu važnost na obali Sirije. Križari su u Antiohiju ušli zaslugom domaćeg izdajnika koji im je otvorio vrata pri čemu je odmah nakon ulaska uslijedila pljačka i palež. Seldžuci su organizirali vojsku i pokušali vratiti grad, a bizantski car im je uskratilo⁶⁷ poslati vojsku te gubi povjerenje križara. Križari, iako nadjačani i moralno oslabljeni, pronalaze u gradu Sveto Koplje za koje se smatralo da je njime proboden Isus te se uspijevaju podići i razbiti opsadu Seldžuka. Na prostorima Svete zemlje muslimanska obrana počinje znatno slabjeti i gubiti gradove koje su križari svojim prodiranjem na Levant osvajali bez većih problema.⁶⁸ Razlog sloma muslimanske obrane i nemogućnost da se organizira veća obrana Svete zemlje bio je u tome što su dva najznačajnija središta islamske vlasti, Bagdad i Kairo bili u raspadu o čemu križarska vojska nije ništa znala.⁶⁹

⁶⁴ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 41.

⁶⁵ Usp. *Isto*.

⁶⁶ Balduin, brat Gottfrieda Bujonskog, i Bohemundov nećak Tankred posvađali se oko granica mjesnih gradova – koje su prema dogovoru morali predati bizantskom caru – a Balduin je nedugo zatim kročio u područje sjeverne Mezopotamije i ustanovio vlastitu kneževinu sa središtem u Edesi. Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 212.

⁶⁷ Nakon što su križari uspješno zauzeli Antiohiju 3. lipnja 1098. i prisvojili je sebi, ne vraćajući je u vlast Bizanta, sloga između bizantskog cara i križara, a time i sloga između samih kršćanskih vođa, je narušena. Usp. *Isto*, 213.

⁶⁸ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 41.

⁶⁹ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 38.

1.6.2. Pobjeda i zločin u Jeruzalemu

Predvođeni Rajmondom Tuluškim, križari su pred Jeruzalem stigli 7. lipnja 1099. Opsada grada nije dugo trajala, već su ga 15. srpnja na juriš osvojili. Vjerovali su kako im je božanska milost pomogla da zauzmu Jeruzalem te da se sam Bog raduje njihovoj pobjedi.⁷⁰ Vraćanje Jeruzalema u kršćanske ruke za sobom je donijelo i strašno krvoproliće koje su križari učinili prilikom osvajanja grada, a u sveopćoj povijesti se bilježi kao jedan od najkrvavijih pokolja.⁷¹ Raymond D'Aguilers, kroničar prvog križarskog rata, svjedoči o tom tragičnom događaju: „Bilo je prekrasno za gledati. Neki od naših ljudi (a to su činili iz milosrđa), rezali su glave našim neprijateljima; drugi su ih gađali strelicama, kako bi pali s tornjeva; ostali su ih duže mučili tako što bi ih bacali u vatru. Gomile glava, ruku, i stopala su se mogle vidjeti na ulicama grada. Trebalo se probijati kroz tijela ljudi i konja. Ali to nije bilo ništa u usporedbi s onime što se dogodilo u Salomonovom hramu. Ljudi su hodali u krvi koja im je bila do koljena. Zaista, to je bio pravedan i graciozan prikaz pravde Božje, jer ovo mjesto treba biti napunjeno krvlju nevjernika, predugo je trpilo njihovo bogohuljenje. Grad je bio pun leševa i krvi.“⁷² U Jeruzalemu je malo tko bio pošteđen pokolja. Osvajači su grad potpuno opustošili odnijevši zlato, srebro, konje, hranu i sadržaj pojedinih kućanstava u takvom temeljitom pljačkanju da sve ono što je imalo vrijednost ili se moglo iskoristi bilo je uzeto.⁷³ Stoga, na njihovo postignuće i herojske napore pada ljaga i teško opterećenje krvoprolića koje su počinili.⁷⁴

Kako je došlo do tih užasa, u kojima nisu pošteđene ni žene, ni djeca, a ni starci, moguće je razbrati iz suvremenih izvora. Unatoč poprilično brzom osvajanju grada, ne mogu se isključiti teški naponi pri prolazu kroz vruće kamene pustinje i napadi neprijatelja iz zasjeda koji su vojsci oduzeli goleme i krvave gubitke. Nagomilano ogorčenje i gnjev dovelo je vitezove do toga da se prilikom proboja na Sveti grad uživljaju u nekršćanskom krvoproliću nad 'nevjernicima'. Takav postupak se ne može oprostiti sa stajališta evanđelja; nažalost, i kasnije križarske akcije neće biti izuzete od sličnih ispada, uzrokovanih ljudskom slabošću. Teško da itko može objasniti i reći što

⁷⁰ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 38.

⁷¹ Usp. I. GOLDSTEIN, B. GRGIN, *Europa i sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb, 2006., 251.

⁷² M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 42.

⁷³ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 154.

⁷⁴ Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 166.

se događalo u tim duhovno slabo izgrađenim ratnicima, gdje se u trenucima sukoba izmiješao religiozni žar s ogorčenjem borbe na život smrt.⁷⁵

1.6.3. Osnutak kršćanskog Outremera⁷⁶

Križari su nakon osvajanja uspostavili svoju vlast i osnovali Jeruzalemsko Kraljevstvo (1099. – 1187.) koje je većinom bilo pod vladavinom francuskih knezova.⁷⁷ Prema tome, kraljevstvo je bilo uređeno prema modelu francuskog feudalnog društva poput lenske države s manjim križarskim državama: kneževinom Antiohijom i grofovijama Edesom i Tripoliom. Gottfried Bujonski bio je prvi koji je vladao kraljevstvom pod naslovom „Zaštitnik Svetog groba“, a nakon njega na prijestolje će doći njegov brat Baudouin I. koji će uzeti naslov jeruzalemskog kralja (1100. – 1118.).⁷⁸ Križarske zemlje bile su opskrbljivane živežnim namirnicama što su ih slale zapadne zemlje, poput Venecije, Pise i Genove koje su to rado prihvatile kako bi iz toga izvlačile vlastitu korist.⁷⁹ Kraljevstvo je svoju najveću ekspanziju postiglo za vrijeme vladavine Fulka Anžuvina (1131. – 1143.).⁸⁰ Sveta zemlja je napokon bila u kršćanskim rukama, po kojoj je hodao Krist i koja je zbog toga bila posvećena i trebalo ju je svim snagama braniti od neprijateljski napada.⁸¹ Iako je i kršćanski *Outremer*⁸² bio novo polje za častohleplje, pothvate i naseljavanje, nije izgubio svoje primarnu zadaću utvrde uspostavljene radi obrane svetih mjesta kršćanske vjere.⁸³

1.7. Siromašni vojnici Isusa Krista

Nakon križarskih osvajanja, hodočasnici koju su krenuli pohoditi Svetu Zemlju, dolaskom na tlo Jafe ili Cezareje, bili su napadnuti od saracenskih pljačkaša i beduinskih razbojnika, čije su nastambe bile u špiljama judejskih brda. Suprotstaviti su im se mogli samo hodočasnici koji su bili i oružano opremljeni, dok su ostali bili bez sigurne zaštite.⁸⁴

⁷⁵ Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 166.

⁷⁶ Francuski 'prekomorje', skupni naziv za križarske posjede na Bliskom istoku." C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 165.

⁷⁷ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 42.

⁷⁸ Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 166.

⁷⁹ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 42.

⁸⁰ Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 166.

⁸¹ Usp. J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 38.

⁸² Dakle, posjetitelji *Outremera* nisu dolazili samo da ratuju ili da mole, već i da se nastane, trguju ili potraže promaknuće. Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, str. 166.

⁸³ Usp. *Isto*, 165-166.

⁸⁴ Usp. P. P. READ, *Templari*, 111.

Plemić Hugues de Payens je sa svojom pratnjom 1114. godine stigao u Jeruzalem, pri čemu je dugo razmišljao o odluci osnivanja zajednice vitezova. Pretpostavlja se da je povod toj odluci bilo to što je ostao udovac zbog čestog boravka u Svetoj Zemlji i stoga se potpuno mogao predati svojim vjerskim obavezama te slobodnije razmišljati i konkretizirati svoju odluku. Zapanjujuće je kako će pobožna namjera jednog viteza, proživljena u nutrini, osnovati red koji će postati jedan od najmoćnijih i najuglednijih ustanova latinskog Istoka.⁸⁵

Kralj Baudouin II. i jeruzalemski patrijarh prihvatili su i odobrili Huguesovu želju i na Božić 1119. godine, Hugues de Payen i još osam vitezova, položili su zavjete siromaštva, kreposti i poslušnosti pred patrijarhom u Crkvi Svetoga groba. Novoosnovani red nazvali su „Siromašni vojnici Isusa Krista“. Kralj i patrijarh su im udijelili mnoge povlastice, među kojima je i kraljevo ustupanje prostorije u palači, koju je dao podići na ostatcima džamije al-Akse na južnoj strani Brda Hrama, a koju su križari nazvali Salomonov hram.⁸⁶ „Na temelju toga, križari su postali poznati kao 'Siromašni vojnici Isusa Krista i Salomonova hrama', 'Vitezovi Salomonova hrama', 'Vitezovi hrama', 'templari' ili jednostavno 'Hram'.“⁸⁷ Hugues de Payen je u svoje bratstvo najjače želio utisnuti znak siromaštva i pokajanja, koji bi se očitovao u duhu služenja Svetoj Zemlji i zaštiti hodočasnika koji su dolazili u Svetu Zemlju okajavati svoje grijeha.⁸⁸ Sv. Toma Akvinski je, opravdavajući njihovu ulogu, istaknuo: „Nekima je ratovanje za Boga određeno kao pokora, o čemu govore primjeri onih kojima je zapovijeđeno da odu u rat i pomognu Svetoj zemlji.“⁸⁹

1.7.1. Potvrda Hrama

Red vitezova Hrama potvrđen je, zahvaljujući ponajviše Bernardu iz Clairvauxa, na koncilu u Troyesu, naknadno potvrđeno i od samog pape Honorija II. Postojalo je sedamdeset točaka Pravila templarskih vitezova, od kojih se oko trideset točaka temeljilo na Reguli Benedikta iz Nursije.⁹⁰ Templarski stil života je po sebi bio zahtijevan i tražio je od kandidata da osjeća živu želju za odvajanjem od svijeta i čežnju za osobnim pročišćenjem. U očima svetog Bernarda idealan templarski vitez bio je

⁸⁵ Usp. B. FRALE, *Templari*, 2010., 37.

⁸⁶ Usp. P. P. READ, *Templari*, 112.

⁸⁷ *Isto*.

⁸⁸ Usp. B. FRALE, *Templari*, 40.

⁸⁹ J. RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, 142-143.

⁹⁰ Usp. P. P. READ, *Templari*, 125.

udovac zrele dobi koji je mogao svoje imanje ostaviti prvorodnom sinu kako bi ostali dio svog života posvetio služeći u vjerskoj vojsci.⁹¹

Papa Eugen III. je za vrijeme koncila održanog u Parizu 1147. godine odlučio templarima dati povlasticu da na lijevom ramenu nose ušiven križ od crvene tkanine kako bi se i na izvanjski način očitovala njihova posvećenost mučeništvu.⁹² Prema tome bili su prepoznatljivi noseći bijeli ogrtač s crvenim križem.⁹³

Bernard će u svojoj raspravi *De laude* napisati snažnu i motivacijsku poruku za vitezove templare: „Koračajte sigurno, vitezovi, i neustrašivih duša istjerajte neprijatelje s Kristova križa, uvjereni da vas ni smrt ni život neće odvojiti od ljubavi Božje koja je u Isus Kristu, ponavljajući ove riječi u svakoj opasnosti: 'Živimo li ili umiremo, mi smo Gospodinovi.' Kako su slavom obasjani pobjednici koji se vraćaju iz bitke! Kako su blagoslovljeni mučenici koji umiru u borbi! Radujte se, hrabri atleti, ako živite i osvajate u Gospodinu, ali radujte se i slavite još više ako umirete i pridružujete se Gospodinu. Doista, život je plodan i pobjeda slavna, ali... smrt je bolja od njih. Jer ako su blagoslovljeni oni koji umiru u Gospodinu, koliko li su tek blagoslovljeni oni koju umiru za Gospodina?“⁹⁴

1.7.2. Optužbe Hrama⁹⁵

Pripadnici Reda Hrama navodno su bili optuženi da su štovali i služili Vragu. U svojim tajnim obredima navodno su štovali demona imenom Bafomet, koji je po obliku ličio na mačku, lubanju ili glavu s tri lica, pri čemu su vezali uže oko struka kako bi iskazali štovanje idolu dodirujući glavu. Tvrđilo se da su prilikom inicijacije novacima govorili kako je Isus Krist bio lažni prorok, koji je bio razapet zbog svojih grijeha, a ne zbog grijeha ljudi. Tijekom ceremonije kandidat je morao zanijekati Krista, pljunuti, gaziti ili urinirati na križ raspetoga Krista i zatim poljubiti usta, pupak, trticu, nekada i spolni organ templara koji ga uvodi Red.⁹⁶ Potom mu je rečeno da ne smije uskraćivati svoju putenost braći koja bi zatražila sjedinjenje s njim.⁹⁷

⁹¹ Usp. B. FRALE, *Templari*, 75.

⁹² Usp. *Isto*, 67.

⁹³ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 39.

⁹⁴ P. P. READ, *Templari*, 127-128.

⁹⁵ Optužbe o „tajnom“ životu templarskih vitezova predstavljaju povjesničarima jedno od najtežih područja za istraživanje. Izvori koji nam prikazuju okolnosti procesa obiluju krivotvorenim dokumentima i svjedočenjima dobivenim pod mukama. Stoga, pristupanje ovom području mora biti veoma oprezno i dosljedno. Usp. B. FRALE, *Templari*, 166.

⁹⁶ Usp. P. P. READ, *Templari*, 302.

⁹⁷ Usp. B. FRALE, *Templari*, 176.

1.7.3. Nestanak Hrama

Klement V. će službeno pozvati templare da dođu na koncil u Vienneu kako bi obranili svoj Red od optužbi, iako nije očekivao da će to doista učiniti. Krajem listopada 1311. godine pred koncilom će se pojaviti sedam templara koji su izjavili da su spremni stati u obranu Reda i da se u blizini nalaze 1500 do 2000 njihove braće koja će ih u tome podržati.⁹⁸ Ipak, pod pritiskom Filipa IV., papa će po savjesti izabrati manje zlo i tako žrtvovati postojanje templarskog reda kako bi sačuvao jedinstvo Crkve.⁹⁹ Bulom *Vox in excelso* će ukinut Red: „Neopozivom i trajno valjanom odlukom i vječno je zabranjen uz dopuštenje Svetoga koncila, a strogo se zabranjuje svakome da postane članom navedenoga Reda u budućnosti ili da primi ili nosi njegovu odjeću ili da bude templar. Jer ako itko postupi protiv te zabrane, bit će kažnjen izopćenjem *ispo facto*.“¹⁰⁰ O sudbini četvorice templarskih vođa donesena je sljedeća odluka: „Budući da su sva četvorica javno i otvoreno priznali svoje zločine koji su im se pripisivali i ostali pri svojim priznanjima, a činilo se da će i dalje ostati... osuđeni su na strog i doživotni zatvor.“¹⁰¹ Jacques de Molay i Godfroi de Charney su odlučno ustali i iznijeli da negiraju svoja priznanja i da su oni i Red nevini.¹⁰² Prema jednom svjedočanstvu, Jacques de Molay, pozivao je pred Božji sud kako francuskog kralja, koji ih je prevarom napao kako bi se najvjerojatnije domogao njihovog materijalnog bogatstva, tako i papu koji ih je napustio.¹⁰³ Nakon što su porekli svoja priznanja, obojicu su svezali i spalili na lomači. Redovnici augustinskoga samostana i ostali pobožni ljudi poslije toga su u noći skupili kosti mrtvih templara kao relikvije svetaca.¹⁰⁴

1.7.4. Red sv. Ivana

Red su osnovali trgovci iz Amalfija u Jeruzalemu oko 1070. godine, a prema nekim drugim mišljenjima 1099. godine, najvjerojatnije u konačištu (*hospitium*, *hospital*).¹⁰⁵ U početku su bili svjetovna zajednica koja se skrblila o siromašnim hodočasnicima.¹⁰⁶ Nakon prvog križarskog rata ovo bratstvo odobreno je papinskom bulom 1113. godine

⁹⁸ Usp. P. P. READ, *Templari*, 330.

⁹⁹ Usp. B. FRALE, *Templari*, 195.

¹⁰⁰ P. P. READ, *Templari*, 332-333.

¹⁰¹ *Isto*, 336.

¹⁰² Usp. P. P. READ, *Templari*, 337.

¹⁰³ Usp. B. FRALE, *Templari*, 201.

¹⁰⁴ Usp. P. P. READ, *Templari*, 337.

¹⁰⁵ Usp. L. DOBRONIĆ, *Viteški redovi: templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb, 1984., 89.

¹⁰⁶ P. P. READ, *Templari*, 131.

uzimajući regulu sv. Augustina. Red će zajedno sa svojim karitativnim djelovanjem (dvorenje hodočasnika u konačištima i njega bolesnika i ranjenika u Svetoj Zemlji) razvijati i vojnički značaj kao viteški red. Za svoj rad su bili nagrađeni raznim povlasticama i posjedima na Bliskom istoku i na Zapadu.¹⁰⁷

Poglavar reda bio je magistar. Zajednicu su činile tri vrste braće: jedni su bili svećenici, drugi vitezovi, treći služitelji. Svi oni su polagali zavjete poslušnosti, čistoće i siromaštva i živjeli prema pravilima koja su se ponekad mijenjala, prelazeći tako iz augustinskog tipa na benediktinski. Sva braća nosila su na odjeći bijeli križ kojemu su krakovi raskoljeni (osam šiljaka) i koji će zbog svog oblika dobiti naziv malteški križ. Zbog velikih posjeda koje su dobivali od kraljeva i plemstva postali su snažna društvena i politička institucija u Europi.¹⁰⁸

U prvih sto godina svog postojanja konvent se nalazio u Jeruzalemu, a kad je Jeruzalem osvojen od Saracena 1187. godine, premješten je u obalnu tvrđavu Akru koju će isto tako, unatoč žestokoj obrani ivanovaca, izgubiti 1291. godine. Nakon toga će svoje sjedište premjestiti u Limasol, na otoku Cipru, ali ne za dugo. Zbog postupka oko ukidanja templara ivanovci će osvojiti otok Rodos koji im se činio sigurnijim mjestom za uspostavu svog sjedišta. Rhodos i Konvent koji su imali na tom otoku držati će sve dok ga Turci 1526. godine ne budu osvojili. Sljedeće mjesto na koje su se preselili bio je otok Malta. Tamo su imali svoje sjedište i državu do 1798., kada im je Napoleon oduzeo otok.¹⁰⁹

1.7.5. Teutonci

Neki njemački trgovci osnovali su bratovštinu za pomaganje njemačkim hodočasniciima i bolesnima krajem 12. st. za opsade Akre. Nedugo zatim, bratovština se pretvorila u viteški red nazvan red njemačkih vitezova ili teutonski red.¹¹⁰ Papa Celestin III. odobrio je osnutak toga reda 1196. godine. Prihvatili su templarsko pravilo i nosili odjeću bijele boje na kojoj je bio prišiven crni križ.¹¹¹ Veliki meštar Herman Salz prenio je središte djelovanja reda u Prusku u Marienburg. U 13. st. posvetiti će se pokoravanju i pokršćavanju tada poganske Prusije koristeći se pri tom, nažalost, silom. Najteži udarac

¹⁰⁷ Usp. L. DOBRONIĆ, *Viteški redovi: templari i ivanovci u Hrvatskoj*, 89.

¹⁰⁸ Usp. *Isto*, 89-90.

¹⁰⁹ Usp. *Isto*, 89, 91-92.

¹¹⁰ Usp. S. KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, 206.

¹¹¹ Usp. P. P. READ, *Templari*, 197.

će im zadati njih veliki meštar Albert Brandeburški koji je 1525. godine prisvojio svu zemlju kojom su teutonci vladali pretvarajući je u svjetovnu protestantsku vojvodinu.¹¹²

Središnju upravnu vlast obnašao je vrhovni meštar, čija je vlast bila ograničena samo odlukama generalnog kapitula. Zajednica je, kao i kod ivanovaca, imala tri vrste članova: svećenike, oružane vitezove i braću pomoćnike.¹¹³ Svi članovi zajednice su polagali redovničke zavjete. Red teutonaca održao se do 1809., kada ga je Napoleon ukinuo.¹¹⁴

1.8. Drugi križarski rat

Muslimansko ponovno osvajanje Edesse 1144. dalo je povod organiziranju drugog križarskog rata. U ovom pohodu će po prvi put sudjelovati i europski kraljevi. Bernard iz Clairvauxa¹¹⁵ je 1147. uz pomoć i dopuštenje francuskog kralja Luja VII. uputio poziv¹¹⁶ za organiziranje križarske vojne koja će ponovno vratiti izgubljeni grad. Tome se pridružio i Njemački kralj Konrad III. te veliki broj knezova.¹¹⁷

Dvije vojske putovale su odvojeno prema cilju te su na prostoru Anadolije doživjele teški poraz koji će ih 1148. – 1149. uz velike gubitke primorati da se povuku i time zaključče ovaj kratki križarski rat. Neuspjeli pokušaj za oslobođenjem uzdrmao je vjeru u volju Božju, vjeru u papinsku vlast i želju za vraćanjem Svete zemlje u kršćanske zemlje.¹¹⁸

Razlog pada ove dvije vojske bila je loša organizacija i upravljanje njome od strane vođa, dok je u vojnoj opremi bila bolje opremljena od vojske prvog križarskog pohoda koja je uspjela osvojiti Jeruzalem. Uz to što je vojska loše vođena, nestabilni odnosi i svađe između kralja i bizantskog cara Manojla Komnena rezultirali su time da bizantska pomoć izostane, a francuski i njemački kralj svojim snagama nisu uspjeli izvojevati

¹¹² Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 169.

¹¹³ Usp. S. KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, 206-207.

¹¹⁴ Njemački viteški red, u: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44494> (16. 8. 2020.).

¹¹⁵ Bernard je, osobno ili preko svojih posrednika i zastupnika, sudjelovao na svim organiziranim sastancima glavnih vođa drugog križarskog rata, odnosno djelovao je kao glava središnjeg tajništva za pripremu i organizaciju križarskog pohoda. Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 282.

¹¹⁶ Čudno je kako nije ostao sačuvan nijedan suvremeni opis, izmišljen ili stvaran, koji bi nam dao uvid onoga što je opat zaista govorio. Ali iz njegovih pisama, koje je uputio u Englesku, Lotaringiju i Bavarsku, možemo vidjeti poziv i motivaciju za prihvaćanje križa u buduću da se Bog, po njegovim riječima, obvezao „da će vas, zauzvrat zato što uzimate oružje za njegovu stvar, nagraditi oprostom svih vaših grijeha i vječnom slavom.“ Usp. *Isto*, 264.

¹¹⁷ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 43.

¹¹⁸ Usp. *Isto*.

pobjedu protiv muslimanske vojske.¹¹⁹ Snažni entuzijizam Bernarda iz Clairvauxa kojim je 1146. i 1147. godine postupao tako muževno i uvjerljivo, ostao je tek prah i pepeo. Iako je Bernard svoj ugled uspio sačuvati, ugled pohoda nije.¹²⁰

Jeruzalemsko kraljevstvo je nakon toga trajalo još nekih četrdeset godina. U međuvremenu nastaje nova tursko-egipatska sila predvođena moćnim sultanom Saladinom¹²¹. Između jednog vazala jeruzalemskog kralja i templara izbit će sukob koji će sultan iskoristiti te će 1187. u bitci kod Hattina poraziti kršćansku vojsku.¹²² U zarobljeništvo će odvući Jeruzalemskog kralja Guida i vladajući krug franačke vojne sile, među kojima će jedan biti u ubijen od sultanove ruke radi njegovih političkih ciljeva, pri čemu će sudbina franačkog velikaša, mučenika u očima kršćana, biti iskorištena kao prilika za ohrabrivanje novačenja u vojsku radi organiziranja novih ratnih pohoda.¹²³ Nakon dobivene bitke muslimani će prodrijeti u Jeruzalemsko kraljevstvo i time ga osvojiti¹²⁴, kao i većinu preostalih kršćanskih utvrda¹²⁵, dok će pod kršćanskom vlašću ostati poneka tvrđava.¹²⁶

1.9. Treći križarski rat

Zbog ovakvog sloma križara i otetih njihovih područja, europski kršćanski kraljevi će, predvođeni njemačkim kraljem Fridrikom I. Barbarosom, organizirati novi križarski pohod.¹²⁷ Pad Jeruzalemskog kraljevstva i osvajanje Svetog grada od strane Saladina, a naročito gubitak Pravoga križa predstavljali su katastrofu biblijskih razmjera koja se mogla nadoknaditi samo osobnim i kolektivnim pokajanjem. Stoga se u službenim pismima, propovijedima¹²⁸ i propagandnim raspravama poticanje i

¹¹⁹ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 43.

¹²⁰ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 315.

¹²¹ Rođen je u Iraku (1138. – 1193.), kurdskog podrijetla. Zbog svojih sposobnosti prvo je postao zapovjednik, a kasnije i glavnim ministar u dinastiji Fatimida u Egiptu. Kao uzoran vojskovođa bio je poznat po svojoj hrabrosti, poštenju i pravednosti. Svrjava fatimide 1171. i osvaja Siriju te dio sjeverne Afrike. Osnivao je škole, ulagao i potpomogao rad učenjaka i pružao financijsku potporu javnim institucijama, npr. bolnicama. Usp. *Ilustrirana povijest svijeta*, Zagreb, 2005., 139.

¹²² Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 43.

¹²³ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 346.

¹²⁴ Sveti grob je ostao pošteđen kako bi Sultan u budućnosti profitirao od kršćanskih hodočasnika koji bi dolazili obići sveto mjesto. Usp. *Isto*, 348.

¹²⁵ Uz ceste, koje su prolazile njihovim azijskim posjedima, križari su gradili jake utvrde kako bi osigurali i štitili ceste. Usp. *Ilustrirana povijest svijeta*, 138.

¹²⁶ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 43.

¹²⁷ Usp. *Isto*.

¹²⁸ Ponavljane su poznate teme: osveta za vrijeđanje Krista, gubitak Pravoga križa, „arka Novoga zavjeta“, obveza vjernika da je vrata, veza s euharistijskom žrtvom, dug koji je ostao nakon Spasiteljeva raspeća, poziv da „prihvate svoj križ“. U svakom zasebnom dijelu poeme-propovijedi dolazi refren:

opominjanje dosljedno provodilo u novačenje i okupljanje novog križarskog rata.¹²⁹ Pošto je njemački kralj putem prema Svetoj zemlji umro¹³⁰, vodstvo pohoda preuzimaju francuski kralj Filip II. August i engleski kralj Rikard I. Lavljeg srca. Vojska je bila dobro organizirana, financirana, opremljena i vođena od triju najjačih vladara tog doba. Bili su potpomognuti i talijanskom mornaricom, prvenstveno od Genove i Pise, koji su za razliku od prošlog rata ovoga puta imali uspjeha.¹³¹

Nakon dvije godine opsade tvrđave Akre, križarska vojska u srpnju 1191. uspješno zauzima strateški važan grad koji će biti najveće postignuće ovog rata.¹³² Očajnički za tadašnje slušateljstvo dobro poznata priroda ratovanja živo je iskazana u prikazu koji je gotovo sigurno napisao netko tko je bio ondje, križar kod Akre 1191.-1192. godine, ako ne i prije: „Turci su bili stalna prijetnja. Dok su se naši ljudi znojili kopajući opkope, Turci su ih neprestano u valovima uznemiravali od zore do sumraka. Zato, dok je polovina radila, druga polovina ih je morala braniti od turskih napada... a zrak je bio crn od pljušteće kiše i sulica i strijela kojima nije bilo broja... Mnogi drugi budući mučenici i ispovjednici vjere iskrcavali su se na obalu i pridruživali vjernicima. Oni su zaista bili mučenici. Nije ih malo umrlo ubrzo nakon toga uslijed smrdljivog zraka, zagađenog smradom leševa, iscrpljenosti poslije napetih noći provedenih na straži te potresenosti zbog drugih teškoća i potreba. Nije bilo odmora, pa čak niti vremena za predah. Naši radnici u opkopu bili su neprekidno pod pritiskom Turaka koji su nastavljali obrušavati na njih u neočekivanim napadima. Turci su ih dovodili do očajja sve dok opkop konačno nije bio dovršen.“¹³³

Godinu poslije 1192. engleski kralj Rikard I. probati će vratiti Jeruzalem u kršćanske ruke, ali bezuspješno, par sati dijelilo ga je da osvoji grad. Njegove jedinice odbile su nastaviti pohod zbog iscrpljenosti i nestanka zaliha hrane i vode. Kralj je bio primoran

„Drvo križa, stijeg zapovjednika, slijedi vojska koja uzmaknula nikada nije, nego je otišla prije po snazi Duha svetog“. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 362.

¹²⁹ Usp. *Isto*, 354.

¹³⁰ Fridrik se, napredujući prema Antiohiji i prelazeći sa svojom vojskom preko rijeke Salef, nekako poskliznuo, pao ili bio zbačen s konja u struju. Pretpostavlja se da je pao uslijed srčanog udara kojeg je prouzročio šok od hladne vode u koju je upao. Neki povjesničari će nadalje reći, iako manje vjerojatno, da se utopio nakon što je zaplivao kako bi se rashladio ili da je, ako je i preživio utapanje, umro od posljedica nekoliko dana kasnije. Ono što je sigurno, umro je 10. lipnja 1190. uslijed srčanog udara, utapanja ili neke druge ozlijede, koja je bila na neki način povezana s uranjanjem u rijeku. Usp. *Isto*, 396-397.

¹³¹ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 43.

¹³² Usp. I. GOLDSTEIN (ur.), *Povijest. Razvijeni srednji vijek*, VII, 41.

¹³³ C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, 384.

povući se te nije htio pogledati prema Jeruzalemu,¹³⁴ a njegove riječi tada bile su: „Moje ga oči neće vidjeti ako ga moja ruka ne može osvojiti.“¹³⁵

U studenome 1192. Rikard i Saladin sklopili su mirovni sporazum prema kojem su kršćani u svojim gradovima na obali zadržali vlast i hodočasniciima je obećana zaštita pri posjećivanju svetih mjesta.¹³⁶ Sklopljeni sporazum označavao je kraj trećeg križarskog rata, te se prijestolnica iz Jeruzalema prebacuje u grad Akru.¹³⁷

2. Četvrti križarski pohod¹³⁸

2.1. Inocent III. i novi križarski pohod

Papa Inocent III.¹³⁹ je u svojim odaslanim pismima širom kršćanskog svijeta, datiranim 15. kolovozom 1198. godine, pozvao na organiziranje nove križarske vojne u Svetu zemlju. Njegovi motivi ovog Pohoda bili su da ukloni neodlučan sud o Trećem križarskom ratu, razočaranje njemačkim pohodom u Palestini, vraćanje čitave Svete zemlje, naglašavanje papinskog autoriteta kako u organiziranju same križarske vojske tako i u miješanju u svjetovnu politiku.¹⁴⁰

Novačenje za izvedbu križarskog pohoda nije teklo u povoljnom smjeru. Zbog loše papinske diplomacije i neprestane međunarodne nestabilnosti sav teret vojnog vodstva pripast će grofovima, a ne kraljevima. Unatoč tome, propovjedna kampanja obećavala je bolje uspjehe. Lanac kampanje novačenja sezao je od pape do legata, mjesne crkvene hijerarhije, posebno ovlaštenih propovjednika, redovnika i kanonika. Povodom toga na scenu će se pojaviti karizmatični francuski evangelizator Fulk iz Neuillyja, koga je Inocent III., zbog njegove slave, popularnosti i govorničke vještine, htio upregnuti u korist križarskog pohoda. Njegovo propovijedanje privuklo je gospodare i posjednike o kojima je ovisio uspjeh pohoda. Prema tome, Inocentova nova križarska vojna, kako bi

¹³⁴ Usp. *Ilustrirana povijest svijeta*, 139.

¹³⁵ *Isto*.

¹³⁶ Usp. *Isto*.

¹³⁷ Usp. I. GOLDSTEIN (ur.), *Povijest. Razvijeni srednji vijek*, VII., 41.

¹³⁸ Smatra se kako je Četvrti križarski pohod najkontroverzniji od svih križarskih vojni. Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, Zagreb, 2011., 507.

¹³⁹ Za vrijeme njegove vladavine papinstvo je bilo na vrhuncu svoje univerzalne moći. Prema njegovim mjerilima papa je glava kršćanskog svijeta i vrhovni feudalni gospodar na Zapadu. Njegov glavni zadatak bio je očuvati čistoću vjere u Europi koja je bila zahvaćena mnogim krivovjernim naučavanjima (albigenzi, katari, humilijati). Za vrijeme njegova pontifikata sazvan je u studenom 1215. godine Četvrti lateranski koncil, koji obvezuje vjernike na godišnju ispovijed i pričest o Uskrsu. Odobrio je djelovanje Franji Asiškom, a Dominiku dopustio propovijedati albigenzima. Nedugo nakon Inocentove smrti obojica će osnovati svoje redovničke pokrete. Usp. S. LEDIĆ, *Pape kroz povijest*, 103-104.

¹⁴⁰ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 507.

se mogla predočiti iz htijenja u akciju, morala se oslanjati na predanost i vodstvo svjetovnih moćnika i bogataša.¹⁴¹ U kronici Geoffroya od Villerhardouina¹⁴², papa je preko svoga kardinala Petra od Capue poručio: „Svima onima, koji prime križ na se i odsluže Bogu jednu godinu u križarskoj vojsci bit će oprošteni svi grijesi koje su počinili, a u ispovijedi ih priznali.“¹⁴³

2.2. Organizacija

Novačenje u svrhu križarskog pohoda između 1199. i 1202. godine proteglo se od Irskog mora do Jadrana, od Saske do Lombardije i Provanse. U tom rasponu jezgra područja se, ipak, prostirala od Flandrije na jug preko Champagne i Ile de France do Loire.¹⁴⁴ Geoffroy de Villehardouin, maršal Champagne, svjedoči da su „Ljudi širom zemlje bili uvelike zadivljeni kad su ljudi tako visokog položaja uzeli križ.“¹⁴⁵ Ne uzimajući u obzir osobna uvjerenja ili oduševljenje koje je poticalo da se mnogi odazovu na poziv križa, mreža obitelji, tradicije, vlastelinstva, pokrajine i zajednice vršile su snažan utjecaj na odaziv.¹⁴⁶

Tijek pripremanja četvrte križarske vojne gotovo se u cijelosti određivalo financiranjem i stalnim zahtjevima za sredstvima. Križarske vođe su toga bili svjesni od samog početka. Pomoć je tražena širom Europe. Grof Balduin Flandrijski bio je jedan od najimućniji ljudi u Europi, njegova imovina protezala se od Britanskog otočja do Sredozemlja. Unajmljivao je iskusne čete opskrbljujući ih odjećom, hranom i ostalim potrepštinama, čak i vlastitim lađama.¹⁴⁷ Grof Bonifacije od Monteferrata preuzeo je zapovjedništvo nad križarskom vojnima nakon što je od bolesti preminuo španjolski grof Thibaut.¹⁴⁸

Teško da bi križarskih pohod bio ostvariv bez ovakvih ulaganja od strane vođa. Nekakvu početnu strukturu križarskih vojski odredile su financije, no ono što je

¹⁴¹ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 508, 509, 512.

¹⁴² Bio je visoki francuski feudalac, diplomat, križar, starofrancuski kroničar, pisac klasične povijesti, hodočasnik i sudionik četvrtog križarskog pohoda. Autor je poznate kronike „Osvajanje Carigrada“, koja je, po sebi, uzbudljiva i istinita što potvrđuju i istraživači njegova djela. Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, Zagreb, 2005., 11 i 21.

¹⁴³ *Isto*, 41.

¹⁴⁴ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 516.

¹⁴⁵ *Isto*.

¹⁴⁶ Usp. *Isto*.

¹⁴⁷ Usp. *Isto*, 519.

¹⁴⁸ Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 47.

zajednička poteškoća ranijih križarskih vojni, je potreba da se prikupe velike količine novca za sam tijek pohoda, što itekako dalje utječe na strategiju, ciljeve i ishod.¹⁴⁹

2.3 Sporazum u Veneciji

Početak veljače 1202. godine francuski poslanici stigli su u Veneciju kako bi se dogovorili za potporu i pomoć koju Mlečani trebaju pružiti novonastaloj križarskoj vojni jer o tome je ovisila sudbina cijelog pohoda.¹⁵⁰ Šestorica vitezova poslanika, koji su prihvatili križ, potpisali su ugovor s mletačkim duždom Enricom Dandolo u kojem je morao jamčiti prijevoz križara od Republike San Marca do Kaira.¹⁵¹ Sporazum je završen u travnju popraćen prisegom¹⁵², potpisom i pečatom.¹⁵³ „Prema njemu, Mlečani su preuzeli obvezu¹⁵⁴ priskrbiti specijalizirana prijevozna plovila¹⁵⁵ za 4500 konja¹⁵⁶ i 9000 štitonoša kao i brodove za 4500 vitezova i 20000 pješaka, zajedno s jednogodišnjim zalihama za ljudstvo – voda, vino, pšenica, brašno, voće, povrće, itd. – i za konje.“¹⁵⁷ Križari su zauzvrat morali platiti četiri marke po vitez i konju, dvije marke za štitonošu i narednika bez konja, što bi ukupno iznosilo 94000 maraka. Poslije su Mlečani cijenu vitezova spustili na 2 marke, zaokruživši na kraju cijenu, dogovorene od obje strane, na 87000 maraka.¹⁵⁸ Mlečani su bili spremni dati i vlastitu flotu od pedeset galija pod uvjetom da svaka strana dobije jednak udio u svim osvajanjima, na moru i kopnu, za vrijeme trajanja ugovora. Dogovorena cijena u ugovoru pretpostavljala je vojsku od 33500 ljudi. Od križara se očekivalo da će prikupiti toliki broj jer dio cijene trebali su namiriti pojedinačni *crucesignati* (križonoše), čak i ako se očekivalo da će

¹⁴⁹ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 519-520.

¹⁵⁰ Usp. *Isto*, 523.

¹⁵¹ Usp. I. BOŽILOV, Zadar i Četvrti križarski rat, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 51(2009.). Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=74548 (13. 8. 2020.). 56.

¹⁵² U crkvi sv. Marka okupilo se oko 10000 ljudi kako bi prisustvovali ovom događaju. Slijepi, stari dužd Enrico Dandolo, iznio je ono što je tražilo izaslanstvo poslano od grofova i ono što je on sam odlučio, pozivajući se na glas Duha Svetoga. Nakon što je Geoffroy od Villehardouina održao govor pred mnoštvom, pozivajući da se na Jeruzalem, koji se nalazi u turskom ropstvu, dužd i svi ostali uzviknuli su u jedan glas dižući ruke: “Mi prihvaćamo, mi prihvaćamo.” Usp. T. M. BILOSNIC, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 46.

¹⁵³ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 523.

¹⁵⁴ Sve je moralo biti spremno u roku jedne godine od dana sklapanja ugovora. Usp. I. BOŽILOV, Zadar i Četvrti križarski rat, 56.

¹⁵⁵ Toma Arhiđakon piše u svom djelu *Historia Salonitana* da su križari osobno znali unajmiti i druge brodove i da se tako stvorila ogromna pomorska vojna sila. Usp. I. BOŽILOV, Zadar i Četvrti križarski rat, 51.

¹⁵⁶ Uključujući i vitezove zajedno s konjima. Usp. *Isto*, 56.

¹⁵⁷ C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 523.

¹⁵⁸ Usp. I. BOŽILOV, Zadar i Četvrti križarski, 57.

glavninu svote isplatiti križarske vođe. Na Mlečanima je bila obveza i da pripreme posadu za flotu, koja je mogla brojiti više od 30000 ljudi.¹⁵⁹

Ovaj rizičan pothvat Mlečana da preuzmu toliku obvezu u pripremi, ostavio ih je bez znatnog dijela financijskih prihoda u godini dana, ulažući u projekt koji po sebi nije obećavao sigurnu dobit. Isto tako, nitko nije mogao jamčiti da će se prijaviti toliki broj križara i da će poštivati odredbe ugovora koje odredila jedna skupina vođa. Iako su francuski grofovi bili iznimno bogati i politički moćni, nisu imali vlast obvezati nikog osim sebe i svojih vazala. Zbog kockanja jedne i druge strane sporazum je postao pogubna zamka. Konačno okupljanje¹⁶⁰ križara u Veneciji zadano je 29. lipnja 1202. godine, a prema nekim svjedocima, flota koja je isplovila te iste godine u listopadu, brojila je oko 200 brodova koja je i dalje mogla prevesti 20000 ljudi i članova posade. Moguće da je sporazum u Veneciji pretjerao s predviđenom veličinom križarske vojske koja je trebala stići u Veneciju, no i dalje su te brojke po dogovoru bile značajne i razumne.¹⁶¹

2.4. Okupljanje

Križari su dolaskom u Veneciju bili smješteni na otok Lido na istočnom rubu lagune, gdje su se uvjeti zbog prenatrpanosti u križarskom taboru dijelili na udobne i očajne, ovisno o statusu, bogatstvu i povezanosti s pratnjama velikaša. Procijenjeni broj ratnika od 35000 nije bio dosegnut. Po nekim nagađanjima stigla je samo trećina od ukupnog broja: tek četvrtina vitezova i pola pješništva. Veličina vojske možda od 12000 je, ipak, bila znatan ljudski i logistički pothvat, osobito ako se još tome dodaju mletačke posade i čete na galijama. No prazni, ne ispunjeni prostori u redovima brodova, galija i lađa doveli su do pomutnje o podmiri troškova koje je trebalo ispuniti po uvjetima ugovora. Stoga su Mlečani vršili pritisak na križare kako bi ih natjerali da ispoštuju ugovor.¹⁶²

¹⁵⁹ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 523-524.

¹⁶⁰ Manjkavost sporazuma u Veneciji sastojala se u tome što su neke vojske same sebi, ili one koji nisu bile pod utjecajem francuskih grofova, mogle omogućiti putovanje na Istok bez da su bili uvjetovani držati se sporazuma. Usp. *Isto*, 527.

¹⁶¹ Usp. *Isto*, 524-525.

¹⁶² Usp. *Isto*. 535.

2.5. Dandoloва politika

Prva opcija pokušaja izlaska iz krize je da svaki križar plati vlastiti prijevoz.¹⁶³ Iako i to nije bilo dostatno, svatko je dao koliko je mogao, a većina je počela prodavati svoju opremu i imovinu, kako ne bi ostali posramljeni što ne mogu isplatiti ugovorenu cijenu i održati časnu riječ. Pomoć su pružili flandrijski i drugi grofovi kiteći duždevu palaču zlatnim i srebrnim posuđem, svojim osobnim stvarima i priborom za jelo od neprocjenjive vrijednosti.¹⁶⁴ Unatoč naporima, križarima je i dalje ostalo duga oko 34000 maraka, oko 40 posto. Mnogi križari su dovedeni do stanja da su jedva imali dovoljno za preživjeti nadolazeću zimu na otoku Lidu. Venecijanski dužd Enrico Dandolo bio je svjestan koliko je važno bilo glavnom zapovjedništvu da sačuva ugled i promiče ciljeve križarske vojne.¹⁶⁵ Na sve načine borilo se za opstanak „goleme naručene armade, križarske krivnje, dugovanja i fizičke ranjivosti, prisutnosti potencijalno najučinkovitije oružane sile koju je Jadran vidio od vremena klasične antike, nepokolebane predanosti Venecije konačnom cilju križarske vojne i izravnih mletačkih političkih interesa.“¹⁶⁶

Slijepi Dandolo¹⁶⁷ je u jednom trenutku u rujnu 1202. godine križarima otplatu duga odgodio na način privremenog moratorija¹⁶⁸, a zauzvrat su se križali trebali ukrcati na spremnu flotu i pomoći Mlečanima osvojiti dalmatinsku luku Zadar¹⁶⁹, s udjelom u plijenu koji je križarima vratio nadu da će namiriti ostali dug. Ovaj potez opravdan je kao prvi korak prema Egiptu koji je, s obzirom na godišnje doba, sve do proljeća bio nemoguć. Kako se ne bi gajile sumnje u opravdanje¹⁷⁰ ovog poteza, Dandolo¹⁷¹ je, u

¹⁶³ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 536.

¹⁶⁴ Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 51.

¹⁶⁵ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 535-536.

¹⁶⁶ *Isto*, 536.

¹⁶⁷ Smatra se kako je mletački dužd izgubio vid po naređenju cara Manuela za vrijeme veleposlanstva u Bizantu. Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 101.

¹⁶⁸ Dandolo je izjavio: “Mi ćemo odgoditi plaćanje 34 tisuće srebrnih maraka, koje nam duguju, sve do časa kad Bog dopusti da ih zajedno s njima stečemo.” *Isto*, 52.

¹⁶⁹ Mlečani su tražeći svoje novce od francuza tvrdili kako im je hrvatsko-ugarski kralj Emerik IV. u Hrvatskoj preoteo Zadar, a oni ga svojim rukama ne mogu vratiti jer je jedan od najutvrđenijih gradova u svijetu. Usp. *Isto*. 52.

¹⁷⁰ Tomi Arhiđakonu je ovaj pothvat Mlečana na Zadar opravdan. On će reći “da su (Zadrani) bili jako neprijateljski nastrojani prema njima (Mlečanima), napadali ih kako god su mogli, otimali im dobra, štetili im, ubijali ih i svim im snagama nastojali nanositi kakvo god zlo.” H. GRACANIN, Toma Arhiđakon i križarstvo, u: *Povijest u nastavi*, 10(2021.)19. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=173246 (8. 8. 2020.). 51.

¹⁷¹ Prema kronici Roberta de Claria, mletački dužd je prije nego će poći s križarima iz Venecije prema Palestini rekao ovo: “Ima blizu nas jedan grad, koji se zove Zadar. Građani toga grada mnogo su nam

pažljivo pripremljenoj kazališnoj predstavi, sam spremno uzeo križ¹⁷² i obećao sudjelovati u pohodu.¹⁷³ Tako je vješti diplomatski lisac uspješno postigao nagodbu za sebe i mletački Senat prema kojoj su bili zadovoljni i križari, koji bi se bez nje najvjerojatnije sramotno razišli. Inocent III. je prije toga izričito zapovjedio križarima, po uvjetima pohoda koje je sastavio i potpisao, da ne smiju napadati, osvajati i rušiti kršćanske zemlje, dodjeljujući im pri tom svog legata Guida od Vauxa. Međutim, okolnosti nisu bile takve da bi križari mogli držati uvjete jer dug za prijevoz nije u cijelosti plaćen.¹⁷⁴ Pod svaku cijenu trebalo je sačuvati vojsku od razilaženja i propadanja slavnog pothvata, pa čak i ako se vodstvo držalo gesla da cilj opravdava sredstva.¹⁷⁵

2.6. Osvajanje Zadra

Velika flota¹⁷⁶ isplovila je početkom listopada. Njezina veličina, sila i kakvoća nije izazvala divljenje samo onima koje je prevozila, već i stanovništvu priobalnih gradova na sjevernom Jadranu koji su se nalazili na njezinu putu, također izazivajući podvrgavanje građana Veneciji.¹⁷⁷ Tako da su putem u roku mjesec dana, koliko je trajala plovidba, osvojili Trst i Milje, a nakon toga i Pulu.¹⁷⁸ Osim vojnih trupa i ostale

skrivili. I ja i moji ljudi hoćemo im se osvetiti, ako mognemo. I ako se pouzdajete u mene, poći ćemo ovu zimu tamo proboraviti do Uskrsa. I tada ćemo spremiti naše lađe i pomoći Božjom poći ćemo preko mora. I grad Zadar je vrlo dobar i obiluje svim blagom.” T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 75.

¹⁷² “Gospodo, udružili ste se s najhrabrijima na svijetu u najuzvišenijem poslu, kojega su se ikad ljudi prihvatili. A ja sam ostario i oslabio, i potreban mi je mir. I na tijelu imam manu. Ali vidim da nitko od vas ne bi znao upravljati vama i voditi vas kao ja, vaš poglavar. Ako pristanete da uzmem na se znak križa radi toga, da vas branim i vodim, a moj si da ostane mjesto mene i da brani zemlju, ja bih pošao da živim ili umirem s vama i s hodočasnici.” *Isto*, 52.

¹⁷³ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 537.

¹⁷⁴ Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 15-16.

¹⁷⁵ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 537.

¹⁷⁶ Robert de Clari u svojoj kronici opisuje veličanstvenu flotu koja je krenula na svoj put: “Mletački je dužd imao sa sobom oko pedeset galija, što ih je sve opremio o svome trošku. Ona, na kojoj se nalazio, sva je bila crvena kao grimiz, a s vrha joj se vijao barjak od crvene svile. Pred njime su svirali u četiri srebrne trube, a uz to su još veoma veselo zvonila zvana, a svakolila visoka gospoda, I svećenstvo i laici, i malo i veliko, sve je to tako veselo poticikivalo, da se još nikad nije čulo takvo što, a ni vidjela takva mornarica. Križari su se popeli na tornjeve svojih lađa, a svećenici uzeše pjevati: ‘veni creator spiritus’, i sve malo i veliko plakalo je od pobožnosti i ganuća. A kad je mornarica izašla iz mletačke luke, imala je toliko jarbola i bogatih lađa i drugih brodova, da je to bilo nešto najdivnije pogledati, otkad je svijet postao, jer je bilo zacijelo oko stotinu pari srebrnih i mjedenih trubalja, što su trubile kod polaska i toliko zvana i tambura i drugih instrumenata, da je to bilo pravo čudo. Kad su pak lađe izašle na otvoreno more i razapele svoja jedra i razvile svoje barjake i znakove na vrhu tornjeva, zaista se činilo da je more oživjelo da je sasvim pokriveno lađama koje je nosilo na sebi.” T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 75-76 i 108.

¹⁷⁷ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 537.

¹⁷⁸ Usp. I. BOŽILOV, *Zadar i Četvrti križarski rat*, 58.

posade, brodovi su nosili više od tristo snažnih bacača kamena i ostalog svakovrsnog oružja. Na krmi su bile postavljane mnogobrojne zastave, a štitovi poslagani po palubi.¹⁷⁹

Flota je pristigla na dan sv. Martina 11. studenog 1202. zauzevši zadarsku luku¹⁸⁰. Stanovnici grada ostali su iznenađeni kad su vidjeli križare.¹⁸¹ Dan nakon započeli su pregovori zadarske vlasti o predaji Zadra u kojima bi se grad i njegovi posjedi izručili u ruke Mlečana, a zauzvrat bi se sačuvali životi njegovih stanovnika. Dandolo je uz dozvolu glavnog zapovjedništva bio spreman prihvatiti uvjete nagodbe. No vrlo brzo će doći do promjene i Zadrani će iznenađeni povući ponudu kada su saznali od skupine nezadovoljnih križara, predvođene Simonom de Montfortom i Robertom od Bovesa, da križari neće pomoći Mlečanima u borbi protiv Zadra i da predajom grad ne bi ništa dobio budući da do napada ne bi ni došlo.¹⁸² Prema kronikama, križari su stanovnicima Zadra rekli: „Ako se vi sami možete braniti od Mlečana, zašto da im predajete grad, kad križari po papinoj zapovijedi ne smiju vas napadati...”¹⁸³ Zadrani su na svoju žalost vjerovali njihovim izjavama i tako izgubili ponuđenu šansu za mirnu nagodbu.¹⁸⁴

Nakon što su propali mirovni pregovori, Opat Guido, suradnik Simona de Montforta, pokazao je pismo Inocenta III. u kojem strogo zabranjuje napad na Zadar¹⁸⁵ pod prijetnjom ekskomunikacije i ukidanja svih križarskih povlastica. Mlečanima to nije nimalo bilo po volji te su u svom bijesu i nepokolebljivi u svom cilju ustrajali da križari ispoštuju ono na što su pristali tj. da će im pomoći u zauzimanju Zadra.¹⁸⁶ Dandolo se suprotstavljenoj strani križara obratio riječima: „Gospodo, grad je htio sačiniti ugovor prema mojoj volji, ali to uništiše vaši ljudi. Upozoravam vas na zadanu časnu riječ, da ćete mi pomoći osvojiti Zadar.”¹⁸⁷ Vođe križara su pred sobom opet imali moralnu stupicu: poslušati papu ili održati riječ svojim saveznicima. Isto tako, između suprotstavljenih strana u križarskom taboru nastale su rasprave o izvršenju napada ili ne.

¹⁷⁹ Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 15.

¹⁸⁰ Villehardouin zapisuje divljenje križara kada su stigli pred grad: “Križari, dakle, odmah opaziše da je Zadar grad zatvoren ‘visokim zidovima i visokim tornjevima i da bi uzalud tražili ljepši i bogatiji grad’. I kad ga ugledaše hodočasnici, mnogo se zadiviše i rekoše jedan drugome: ‘Kako bi se mogao osvojiti silom takav grad, ako ga sam Bog ne bi osvojio?’”, *Isto*, 55.

¹⁸¹ Usp. I. BOŽILOV, *Zadar i Četvrti križarski rat*, 58.

¹⁸² Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 537-538.

¹⁸³ T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 17.

¹⁸⁴ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 537-538.

¹⁸⁵ „Gospodo, ja vam zabranjujem u ime rimskoga pape navaliti na ovaj grad, jer je kršćanski, a vi ste hodočasnici.” T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 59.

¹⁸⁶ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 538.

¹⁸⁷ T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 18.

Oni koji su ostali uz Mlečane i tako htjeli očuvati savez s njima tvrdili su da najveći interesi križarske vojne mora biti da se održi pohod, uključujući dakle i slobodno dogovorene uvjete, nekakav tip moralnog pragmatizma.¹⁸⁸ Protivnička strana uzvratila je to jednostavnijim riječima, zabilježenim i rečenim od Simona de Montforta: „Nisam ovamo došao da bih ubijao kršćane.“¹⁸⁹ Većina je bila na strani dužda. Prema tome je križarska opozicija, zajedno s opatom Guidom od Vauxa, napustila tabor, a pregovori o predaji grada su prekinuti od zadarskih izaslanika.¹⁹⁰

Od studenog 1202., između križara i Mlečana, nesuglasice su se nastavile, ponajviše zbog mogućeg osjećaja iskorištenosti križara. Mnogi su i dalje napustili tabor putujući sami direktno prema Svetoj zemlji, a neki su potpuno odustali.¹⁹¹ Villehardouin će u žalosti kazati: „I tako se vojska smanjivala suviše mnogo svakog dana.“¹⁹²

Cilj Mlečana i križara ništa nije moglo spriječiti da osvoje Zadar. Zadarska crkva i križevi postavljeni na gradske zidine nisu uspjeli zaustaviti napad. Križari su zanemarili osjećaje Zadrana i pred gradska vrata postavili katapulte, kamenobacače i ostale strojeve za probijanje i razvaljivanje, kojih je bilo mnogo, a s mora su napadali iz mnoštva dobro opremljenih i naoružanih lađa. Uz gradske zidine i tornjeve su, s lađa, postavljali ljestve uništavajući grad pet dana za redom, uništavajući i prolijevajući krv¹⁹³. Kad su križari vidjeli da ni to nije dovoljno da se povuku i predaju, stali su bušilicom bušiti zidove. Tek nakon toga su Zadrani shvatili da je vrag odnio šalu i da obrana više nije moguća. Stoga su molili za mir i predaju pokušavajući ostvariti sporazum kao na početku opsade.¹⁹⁴ Zadar je tako svojom predajom pao u ruke na milost i nemilost slijepom duždu Dandolu. Grad je, prema nekima, kapituliran na blagdan svog zaštitnika sv. Krševana 24. studenog 1202. godine, a ne 18. studenog kako je zapravo bilo. Zadar je napalo više od 24000 prvoklasnih ratnika.¹⁹⁵

Takav ishod obradovao je Dandola te je obraćajući se vođama i križarima pobjedonosno govorio: „Gospodo, milošću Božjom i vašom osvojisimo Zadar. Kako je nastala zima, ne možemo dalje odavde. Bogatije i bolje opskrbljenog grada i onako ne

¹⁸⁸ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 537-538.

¹⁸⁹ *Isto*.

¹⁹⁰ Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 18.

¹⁹¹ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 539-540.

¹⁹² I. BOŽILOV, *Zadar i Četvrti križarski rat*, 60.

¹⁹³ Prema Tomi Arhiđakonu, križari su bili oružje Krista osvetnika koji je kaznio Zadrane zbog njihove grešne iskvarivosti. Usp. *Isto*, 53.

¹⁹⁴ Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 19, 28 i 59.

¹⁹⁵ Usp. *Isto*, 28.

možemo naći. Razdijelimo ga na dvoje. U jednom ćemo se dijelu nastaniti mi Mlečani, a u drugom vi Francuzi.“¹⁹⁶

Mlečani su napokon ostvarili svoju lukavu želju zaposjedajući Poluotok, lučki dio grada, sve ono uz more, a Francuzi su zbog pomoći koje su pružili dobili kopneni dio Zadra, pri čemu su se nastanili u gradu podijelivši među sobom zgrade za stanovanje, već prema zvanju i položaju.¹⁹⁷

Dužd je, kako bi učvrstio potpunu vlast u Zadru, uspio nagovoriti grofove i barune da je zbog dolazeće zime potrebno ovdje prezimiti.¹⁹⁸ Izjavio je o nesigurnosti nastavka plovidbe i nestašica hrane te su zbog toga prisiljeni ostati u osvojenom gradu.¹⁹⁹ Tijekom svog boravka srušio je zidove uz more, a pojačao one s kopnene strane kako bi lakše branio grad u slučaju napada.²⁰⁰

2.6.1. Ulični križarski boj

Nedugo zatim, iako je nagrada bila podijeljena, mir u gradu bio je već treći dan prekinut međusobnom svađom osvajača, što je rezultiralo ratom²⁰¹ na zadarskim ulicama.²⁰² Krvlju je bila označena skoro svaka ulica: „I potrčase pod oružje sa sviju strana. I bitka bijaše tako velika, da je malo bilo ulica, gdje se nije navaljivalo mačevima, kopljima, strelicama i džilitima. I bijaše mnogo ranjenih i ubijenih“, piše kroničar Villehardouin.²⁰³ Na sve strane bilo je mrtvih i ranjenih, jauka i plača. Dok se to odvijalo, branitelji Zadra napustili su grad sklanjajući se u Hrvatima, na mjesto koje je taj naziv tada označavao svu Dalmatinsku zagoru i Ravne kotare. Mlečani su bili slabiji i gubili su bitku na svim planovima, iako su je vjerojatno oni započeli s namjerom da je dobiju. U sukobu je mnogo odličnika izgubilo živote, a neki su stradali izmirujući sukobljene strane. Ljudska i materijalna šteta, proizašla iz ovog, bila je znatno velika. Po ulicama je bilo toliko probodenih i rasječenih u lokvama krvi da su križari cijeli naredni tjedan imali posla, a osobito dužd i baruni koji su nakon svega

¹⁹⁶ T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 19.

¹⁹⁷ Usp. *Isto*, 19-20 i 60.

¹⁹⁸ Usp. *Isto*, 28.

¹⁹⁹ Usp. I. BOŽILOV, *Zadar i Četvrti križarski rat*, 59.

²⁰⁰ Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 28 i 30.

²⁰¹ Toma Arhiđakon spominje kako su Mlečani, nakon što su neko vrijeme proboravili u gradu, čitav Zadar pretvorili u pustoš rušeći vanjske zidine i kule, a u unutrašnjosti sve kuće, ne ostavljajući ništa osim crkava. Usp. H. GRAČANIN, *Toma Arhiđakon i križarstvo*, 54.

²⁰² Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 19.

²⁰³ *Isto*. 61.

uložili puno napora kako bi ponovno uspostavili i zadržali mir.²⁰⁴ U međuvremenu su siromašni križari trpjeli od gladi i oskudice zaslugom svojih baruna. Mnogi su se zbog toga žalili te su isposlovali brodove i prevezli se u Ankonu. Tako je s dozvolom otišlo 1000 križara, a bez dozvole više od tisuću. Naime, bilo je zapovjedbno da nitko ne smije drugoga osloboditi vojske. Kroničar Robert de Clari spominje kako je čak u jednom danu napustilo vojsku do 2000 križara. Neki brodovi su nastradali prevozeći križare. Tako je na jednoj trgovačkoj lađi, koja je propala, bilo prisutno oko 500 križara i svi su se utopili. No, većina križara je uspjela pobjeći. Neki su opet bježali kopnom da preko Hrvatske prođu, ali mnogi su bili napadnuti i poubijani od Hrvata.²⁰⁵

2.6.2. Dobivanje oprosta

Nakon što su neredi donekle dovedeni u red dva viteza, Jean de Friez i Robert de Boves zajedno s dva duhovnika, poslani su u Rim da od pape Inocenta III., jer je bio nezadovoljan što su osvojili Zadar, dobiju oprostjenje.²⁰⁶ U međuvremenu je Robert de Boves napustio poslanstvo i pridružio se onima koji su već otišli u Siriju.²⁰⁷ Stigavši kod pape Inocenta III., prema Villehardouinu, poslanici su izrekli sljedeće: „Baruni mole Vas, da im odobrite osvajanje Zadra jer su to učinili kao oni koji nisu mogli učiniti bolje, zbog otpadništva onih koji su pošli u druge luke, kao i zbog toga što drukčije nisu mogli držati križarsku vojsku na okupu. I na osnovu toga oni Vas kao svog dobrog oca mole da im kažete svoju zapovijest, koju su spremni izvršiti.“²⁰⁸ Dalje će kroničar reći, iako ga je ražalostilo križarsko osvajanje Zadra, da je papa na kraju izjavio kako zna i razumije da zbog otpadništva drugih nisu mogli drugačije postupiti.²⁰⁹ „I tada posla barunima i hodočasniciima pozdrav. I dade im odrešnicu kao svojim sinovima i zapovijedi im i zamoli ih da drže križarsku vojsku na okupu, jer dobro zna da se bez te vojske ne može izvršiti služenje Bogu.“²¹⁰ Moguće da je ova izjava Inocenta III. bila svojevrсно opravdanje sličnih pothvata i u budućnosti. U međuvremenu, dok su se

²⁰⁴ Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 19-20, 61.

²⁰⁵ Usp. S. ANTOLJAK, Pad i razaranje Zadra u IV. križarskom ratu, u: *Radovi. Razdio društvenih znanosti*, 12(1974.)5. Dostupno na: https://morepress.unizd.hr/journals/radovidz/article/view/2026?lang=hr_HR (15. 8. 2020.). 74.

²⁰⁶ Usp. I. BOŽILOV, Zadar i Četvrti križarski rat, 60.

²⁰⁷ Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.* 65.

²⁰⁸ *Isto*, 65.

²⁰⁹ Usp. *Isto*, 65-66.

²¹⁰ *Isto*, 66.

poslanici vojske borili da im Inocent III. udijeli oprost, u Zadru je bio sklopljen novi sporazum koji će do kraja zasjeniti glavni cilj križarskog pohoda.²¹¹

2.7. Aleksije Anđel i sporazum s križarima

U vrijeme proljeća/ljeta 1202. godine Aleksije Anđel, sin svrgnutog bizantskog cara Izaka Anđela²¹², pobjegao je iz Carigrada i na putu prema Njemačkoj nastanio su u Veroni. Tamo je mladi Aleksije²¹³ od križara, koji su se skupljali u Veneciji, saznao o križarskoj vojsci. Savjetovali su mu da se obrati njoj tražeći pomoć zbog otete vlasti i zakonitog prava nasljedstva na bizantsko prijestolje. On je prema Villehardouinu „uzeo svoje poslanike i poslao ih je k markizu Bonifaciju de Montferratu, koji je predvodio vojsku, i k drugim barunima.“²¹⁴ Aleksije Anđel ponudio je križarima da će im pomoći osvojiti prekomorske zemlje ako mu pomognu da on osvoji svoju. Predvodnicima pohoda se svidio njegov prijedlog, obavješćujući Aleksija, koji je već bio na dvoru Filipa Švapskog u Njemačkoj, da nema razloga da ne pristanu.²¹⁵

U siječnju 1203. godine počela je sljedeća ozbiljnija etapa pregovora. U Zadar su stigli poslanici križara i predstavnici Filipa Švapskog i Aleksija Anđela. Prisutni su bili i visoki baruni iz vojske i mletački dužd Dandolo. Kralj Filip je predstavio križarima prijedlog Aleksija, a njegov sadržaj je sljedeći: „ako mu križarska vojska pomogne da postane bizantski imperator, on bi 'cijeli teritorij Romanije podčinio Rimu', platio dvjesto tisuća srebrnih maraka, osigurao ga s dovoljno hrane, jamčio sudjelovanje deset tisuća Bizantinaca u ratnim aktivnostima u Svetoj zemlji u roku od jedne godine. Na kraju je još obećao da će vlastitim sredstvima podržati petsto vitezova u prekomorskoj zemlji 'do kraja svog života'.“²¹⁶

Prijedlog je već sljedećeg dana razmatran na sjednici parlamenta. Francuzi su se podijelili u dvije stranke, a Mlečani nisu sudjelovali u odluci.²¹⁷ Prva stranka zagovarala da se nikada takav prijedlog ne može prihvatiti jer to bi značilo ratovati protiv kršćana i

²¹¹ Usp. I. BOŽILOV, Zadar i Četvrti križarski rat, 60.

²¹² Villehardouin opisuje situaciju u kojoj je bizantski car Izak II. Anđel, nakon što ga je brat otkupio iz turskog ropstva, ponovno zarobljen od svog brata Aleksija. Brat mu je iskopao oči i sebe proglasio carem pod imenom Aleksije III. Komnen. U zatvoru je držao slijepog Izaka i njegovog sina Aleksija. Mladi Aleksije je nekako uspio pobjeći iz zatvora. Usp. T. M. BILOSNIĆ, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 53.

²¹³ Prije nego je zatražio pomoć od križara obratio se papi za pomoć, ali bez uspjeha. Inocent III. nije pristao na njegov zahtjev jer temeljni je cilj ovog pohoda ponovno osvajanje Jeruzalema. Usp. B. FRALE, *Templari*, 119.

²¹⁴ I. BOŽILOV, Zadar i Četvrti križarski rat, 60.

²¹⁵ Usp. *Isto*, 60-61.

²¹⁶ *Isto*, 61.

²¹⁷ Usp, *Isto*, 61.

da oni uopće nisu krenuli s tom svrhom, već da bi oni odmah krenuli za Siriju. Druga je stranka je tvrdila da je to jedina mogućnost da se dođe do prekomorskih zemalja. Iako je prema Villehardouinu, grofu Huguesu de Saint-Paula i vojvodi Louvena Henryju bio mali broj pristalica²¹⁸ koji su htjeli krenuti na Carigrad, sporazum je potvrđen u palači Dandola presudnim glasovima nekoliko grofova, osobito glasom glavnog zapovjednika pohoda Bonifacija Montferrata, koji su prihvatili prijedlog jer bi u protivnom bili osramoćeni i ozloglašeni. Kroničar Robert de Clari²¹⁹ će zapisati da je Dandolo imao veliki utjecaj u donošenju odluke, izjavivši: „Gospodo, u Grčkoj ima jedna jako bogata zemlja s puno velikog blaga. Ako bismo imali zgodnu priliku otići tamo i uzeti hranu iz zemlje i druge stvari, tako da bismo bili dobro nagrađeni, čini mi se da je to jedan dobar savjet i da bismo mogli otići preko mora. Gospodo, mi imamo dobru priliku otići u Konstantinopol ako se vi angažirate; jer mi imamo prava na to. U stvari hodočasnici i Mlečani su se dogovorili krenuti prema Konstantinopolu.“²²⁰ Ipak, na kraju su Mlečani imali aktivnu ulogu u donošenju odluke.²²¹ To je Mlečanima bila jedinstvena prilika, iako bi oni učinili pothvat na Carigrad i bez da je došlo do te ponude, a pri tom su još znali koliko su dominantni svojom flotom nad slabom grčkom pomorskom obranom i da se pokrajine odvajaju od središta, tj. Carigrada.²²² Dandolo i Bonifacije uspjeli su nagovoriti većinu križara, umirujući im savjest time što će nakon pohoda protiv Carigrada nastaviti dalje prema Svetoj zemlji s povećanim sredstvima koja je obećao mladi Aleksije kada dođe na prijestolje.²²³ Tako su križari proveli cijelu zimu u Zadru, čuvajući i braneći ga da nanovo ne bi došao u vlast ugarsko-hrvatskog kralja Emerika IV.²²⁴

U međuvremenu će se Aleksije priključiti križarima u Zadru, a u svibnju 1203. godine je na Krfu²²⁵ konačno potpisan sporazum o dogovorenom skretanju križarske

²¹⁸ Villehardouin donosi ukupan broj: “Onih koji su dali zakletvu u ime Francuza bilo je samo dvanaest, a oni nisu mogli imati više.” I. BOŽILOV, *Zadar i Četvrti križarski rat*, 61.

²¹⁹ Bio je, za razliku od imućnog Villehardouina, siromašan i pobožan križar iz Pikardije. Sudjelovao je u Četvrtom križarskom pohodu te je napisao kroniku Osvajanje Carigrada iz 1204. godine, a završio ju je 1216. godine. U tom vremenskom rasponu pisanja, sagledava dobre i loše strane pohoda. Usp. P.

LEVAČIĆ, *Biblijska intertekstualnost u kronici Roberta de Clarija. Osvajanje Carigrada iz 1204. godine*, u: *Crkva u svijetu*, 49(2014.)2. Dostupno na:

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=186332 (10.8. 2020.). 160.

²²⁰ I. BOŽILOV, *Zadar i Četvrti križarski rat*, 61-62.

²²¹ Usp. *Isto*, 62.

²²² Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 547-548.

²²³ Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 245.

²²⁴ Usp. T. M. BILOSNIC, *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, 64.

²²⁵ Ondje je opet križarski pohod zamalo doživio svoj kraj. Gotovo polovica vojske ustuknula je pred konačnom obvezom da mladog Aleksija vrate na vlast. Ipak, uporno argumentiranje, najusrdnija

vojne, nakon čega će se flota uputiti prema Carigradu.²²⁶ Odluke o gibanju križarske vojne uvijek su bile sklone raspravi, preispitivanju i neslaganju među širim slojem križonoša. Neki su u tim predlaganjima skretanja s puta vidjeli pitanje časti, dok je Hugo od St. Pola napad na Carigrad promatrao u kontekstu unije crkava „poslom Isusa Krista“, što jasno asocira na sveti rat. Prema tome, skretanje u Bizant nije bila nikakva slučajnost, već odluka koja je svjesno donesena na otvoren, bolan i prijeporan način. Motivi koji su se nalazili u pozadini nisu toliko bili zloćudni i izdajnički koliko neposredni, samoobmanjujući, kontradiktorni i smučeni.²²⁷

2.8. Prvo osvajanje Carigrada

Križari su 24. lipnja 1203. stigli na prostore Carigrada²²⁸. Kada su dospjeli ispod morskih zidina Carigrada u galiji su paradirali prikazujući mladog Aleksija kao novog cara. Aleksije III.²²⁹ se, unatoč nadmoćnoj protivničkoj vojsci, odbio predati, a njegovi podanici nisu dijelili oduševljenje križara njegovim nećakom. Stanovnici koji su to promatrali nisu znali tko je to, a kamoli izrazili bilo kakvu potporu, osobito kad su vidjeli da mu je vojska sastavljena od Mlečana i križara. Ovakav scenarij bio je gadan za križarske vođe. Do grla su se bili obvezali, a pri tom lišeni i sredstava da bi se povukli. Otvoreni rat im je bio jedina opcija.²³⁰

Kada su križari 5. srpnja prešli Bospor, iskrcali su se u jedno malo trgovačko naselje Galata, na sjeveroistočnoj strani Zlatnoga roga, koje nije bilo zaštićeno bedemima. Za obranu im je služila jedino okrugla kula u kojoj se nalazio kolotur koji je podizao i spuštao lanac kako bi blokirao ulaz u Zlatni rog u izvanrednim situacijama. Car i njegove trupe stajale su u obrani Galate, sve dok nisu vidjeli ogromnu flotu od dvjesto

obećanja, odglumljeno preklinjanje i emocionalna ucjena sačuvali su ostali dio pohoda. Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 549-550.

²²⁶ Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 245.

²²⁷ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 550-551.

²²⁸ Villehardouin će opisati kako su križari ostali očarani kada su prvi put vidjeli Carigrad: „Možete zamisliti s kojom ozbiljnošću su promatrali Carigrad oni koji su ga prvi put vidjeli, jer nisu mogli zamisliti da može postojati tako bogat grad na zemlji, kad su vidjeli visoke zidine i jake kule koje su ga okruživale oko sebe, i bogate palače i visoke crkve kojih je bilo toliko da ne bi vjerovali da ih nisu vidjeli vlastitim očima, i visinu i dužina tog grada koji je iznad svih ostalih bio suveren. I neka ti bude jasno, da nema toliko čvrstog čovjeka čije tijelo ne bi drhtalo na takav prizor, a nije ni čudo jer od postanka svijeta nikada nije bilo tako nešto izgrađeno.“ G. de VILLEHARDOUIN, *Memoirs of Chronicle of The Fourth Crusade and The Conquest of Constantinople*, 2004. Dostupno na: <https://www.gutenberg.org/ebooks/6032> (10. 8. 2020.). 31.

²²⁹ Unatoč tome što su ga obavijestili da se vojska križara približava, Aleksije III. nije poduzimao ništa u obrani grada, već je je sa svojim podanicima, sa zidina grada, pasivno promatrao ogromnu borbenu flotu koja se raspoređuje sve do izlaza iz Bospora. Usp. J.J. NORWICH, *Vizantija – Opadanje i propast*, Beograd, 2010., 154.

²³⁰ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 551.

brodova iz koje se brzo i skladno iskrcavaju ljudi, konji i oprema. Kako vojska nije bila previše privržena i odana caru zbog načina kako je došao na vlast, povukla se zajedno s Aleksijem III. na čelu vidjevši prizor ogromne neprijateljske vojske. Ipak, određeni dio vojske je ostao i hrabro pružao otpor križarima dvadeset i četiri sata. Obrana je sljedećeg jutra bila srušena i slobodni prolaz preko Zlatnog roga je križarima bio slobodan, pri čemu su ulaskom unutra potopili nekoliko malih bizantskih brodova koji su im se našli na putu. Time je ostvarena potpuna pobjeda križara na moru.²³¹

Nakon što su flotom uspješno dobili prevlast na moru i stigli pred vrata Carigrada, grad je bio ograđen velikim i snažnim zidinama, što je križare plašilo, a bizantsku vojsku motiviralo i hrabrilo da ne predaju grad koji nije bio nikako osvojen od svog postojanja.²³² Mlečani i Franci izveli su zajednički napad 17. srpnja na pročelje palače Blahena, koja se nalazila na krajnjem sjeverozapadnom uglu gdje će najlakše prodrijeti unutar grada.²³³ Snažnim probijanjima i paležom, pri čemu se požar oteo kontroli i uništio prostrana područja središnjeg dijela grada, car Aleksije III. se povukao pred brojčano moćnim protivnicima. Iako grad još nije bio osvojen, car je svojim političkim potezom pokazao konačno stanje situacije. Aleksije III., rastrojen, nepripremljen i izmanevriran, odlučio je pobjeći iz grada²³⁴. Njegovi činovnici, koji su ostali, odmah su iz zatvora oslobodili njegovog slijepog prethodnika i brata, cara Izaka II Angela, postavljajući ga opet na prijestolje. Mislili su da će tako zaustaviti napad na grad, pošto car Aleksije III. više nije na prijestolju.²³⁵ Križarima je to predstavilo problem jer u ugovoru Izak nije bio spomenut sa sinom mu Aleksijem.²³⁶ No, konačno, križari su ispunili svoj dio ugovora i 1. kolovoza 1203. godine mladi Aleksije je u Svetoj Sofiji okrunjen za sucara.²³⁷ Čim je bio okrunjen za sucara kao Aleksije IV., ispunio je djelomično dogovorene uvjete Mlečanima isplativši dugove koje su križari napravili u cijeni od 50 000 maraka i naknadu za vlastito uzdignuće koja je iznosila kao križarski dug. Tako je Veneciji i njezinim građanima pripalo gotovo svih 100000 maraka. Ovaj iznos upečatljivo razotkriva pravu nakanu sporazuma iz 1201. godine i neprestanu mletačku ulogu u cijelom pohodu.²³⁸

²³¹ Usp. J.J. NORWICH, *Vizantija – Opadanje i propast*, 155.

²³² Usp. *Isto*.

²³³ Usp. *Isto*, 155.

²³⁴ Aleksije III. pobjegao je u noći iz grada ostavivši svoju ženu i djecu, povevši sa sobom samo kćerku miljenicu i nekoliko drugih žena te veliku količinu zlata i dragulja. Usp. *Isto*, 156.

²³⁵ Usp. H. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, III/II, Zagreb, 1993., 181.

²³⁶ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 552.

²³⁷ Usp. H. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, III/II, 181.

²³⁸ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 552.

Aleksije IV. nije imao, za razliku od oca koji je imao dostatnu potporu, političko uporište među grčkim vladajućim krugovima što je jako ovisilo o njegovom opstanku na prijestolju. Uvidjevši da mu nazočnost križara povoljno stvara sigurnost, odlučio ih je unajmiti u Carigradu kao svoje zaštitnike do ožujka 1204. kad se vjerovalo da pohod može nastaviti svoj put prema Egiptu. Zauzvrat će ih, nakon što istekne sporazum iz Venecije, godinu dana novčano podupirati i zajamčiti im pohod na Istok. Isto tako, s Mlečanima je sklopljena nova pogodba da mornarica ostane na sidrištu kako bi križarima bila na raspolaganju do Miholja 1204. godine. Čim su križari prihvatili carev prijedlog, zajedno je s Bonifacijom Montferratskim, Hugom od St. Pola i Henrikom Flandrijskim, car obilazio po bizantskoj provinciji Trakiji kako bi uspostavio svoj autoritet i spriječio protuudar Aleksija III.²³⁹

2.8.1. Nestabilna vlast i gubitak prijestolja

Odnosi u Bizantskom carstvu između zapadnjaka i Grka pogoršavali su se sve većim razočaranjem i nepovjerenjem u novi režim i s jedne i s druge strane. Dolaskom Aleksija IV. na vlast politička situacija postajala je sve lošija. Isplate križarima su se odugovlačile i izvori presušili jer Grci više nisu mogli izdržati Aleksijeve namete koji su pokrivali zapadnjačku zaštitu. Crkve su od vlasti također bile plijenite uzimajući zlatne poluge u korist istog. Između ostalog, Izak se počeo baviti astrologijom, a Aleksije predao razvratnom životu sa svojim zapadnjačkim saveznicima, ne mareći uopće da sačuvaju svoje dostojanstvo u javnosti, što je također snažilo osjećaj prijeteće krize.²⁴⁰

Nedostatak novca za isplatu križarima i Grci koji su bili ošamućeni porazom, teškim oporezivanjem i produljenjem postojećeg poretka, upućivali su na gubitak Izakove i Aleksijeve vlasti koja je se sve više bila popraćena otvorenijim nasiljem. Budući da carevi sve brže gube korak s događajima oko sebe, dolazi do napada od protuzapadnjačke frakcije predvođene Aleksijem V. Dukom prozvanim Murcufl (melankoličan, mrzovoljan) koji je uz potporu vojske, civilne službe i klera uspješno srušio postojeću vlast i u noći s 27. na 28. siječnja uhitio i zatočio Aleksija IV.²⁴¹, a

²³⁹ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 554.

²⁴⁰ Usp. *Isto*, 555.

²⁴¹ Murcufl je te noći dospio u odaje Aleksija IV., probudio ga je i rekao mu da ga je došao spasiti, nudeći mu pomoć u bijegu jer su se njegovi podanici pobunili protiv njega. Kako ga ne bi prepoznali, umotao ga je u veliki ogrtač, izveo na sporedna vrata palače i doveo ga na mjesto gdje su ga čekali Murcuflovi ljudi koji su s njim sudjelovali u zavjeri. Aleksija IV. su odmah zarobili i bacili u tamnicu. Nakon tog svega

ubrzo i drugog cara Izaka koji je u tamnici umro. Nedugo zatim, u veljači su Murcufljeve snage nastavile rat protiv zapadnjaka pokušavajući ih slomiti. No, kad je uspjeh izostao u početnim udarima, Murcufl je uspio pregovarati s križarima da im se nastave njihove pogodbe koje su bile sklopljene s njegovim zbačenim prethodnikom Aleksijem VI.²⁴²

Unatoč pomirbenoj situaciji križarima su mogućnosti bile ograničene jer su njihove lađe zahtijevale popravak, opremanje i opskrbu za ljude koji su bili ozbiljno ugroženi jer je Murcufl zatvorio prijestolničke tržnice. Pri tom valja uzeti u obzir i novu bizantsku protuzapadnjačku vlast. Novi car nije više htio ulaziti u nikakva dogovaranja s križarima pa je počeo pripremati napad i ojačavati gradske zidine. Teške okolnosti koje su pritiskale križare primorale su ih na brzo reagiranje jer im je inače prijetila opasnost od propadanja pohoda. Opcija koja je brzo dozrijevala bila je osvajanje Bizanta za sebe, što će otvoriti put do potrebnih zaliha i sredstava.²⁴³

2.8.1. Ožujski sporazum

Dužd Dandolo, Bonifacije, Balduin, Luj Bloiski i Hugo od St. Pola zaključili su kako je osvajanje jedini izbor da se sačuva pohod, pa su razborite pripreme za otimanje grada, vlasti i Carstva započele. Prema tzv. ožujskom sporazumu, koji je nastao između stranaka, sav plijen će se prikupljati centralizirano i dijeliti tako da se prvo ispuni konačna naknada za sve različite obveze koje su činili Mlečani u vrijednosti od 200000 maraka. Nakon što se taj dug podmiri, križari i Mlečani će prema sporazumu iz 1201. jednako razdijeliti dobitak. Žene i kler su tijekom pljačke trebali biti pošteđeni, a silovanje i opljenjivanje crkava strogo je zabranjeno pod prijetnjom smrću. Izbor budućeg cara Carigrada i Bizanta birati će dvanaesteročlano povjerenstvo – šest Mlečana i šest križara, a on će dobiti četvrtinu prijestolnice i dvije carske palače. Svako poslovanje s mletačkim neprijateljima bilo mu je zabranjeno, što je očit primjer koristoljublja s Dandolove strane. Ako bi car bio izabran iz reda križara, novi latinski patrijarh mora biti Mlečanin, a to znači svjetovno uplitanje u izbor crkvenog autoriteta. Ostali dio carstva razdijelit će se po drugom sastavljenom povjerenstvu koje će u sebi brojiti dvanaest Mlečana i dvanaest križara, kao lena koja će se dobit od cara. Ova nova politička nagodba osigurana je tako što je dogovoreno da će vojska ostati u Bizantu još

Murcufl je uzeo carska obilježja i slavio kao car. Za cara se okrunio u crkvi Svete Sofije kao Aleksije V. Usp. J.J. NORWICH, *Vizantija – Opadanje i propast*, 157.

²⁴² Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 555-556.

²⁴³ Usp. *Isto*, 556-557.

godinu dana, do ožujka 1205., čime je pohod na Egipat odgođen četvrti put od 1202. godine. Tko bi prekršio uvjete sporazuma bio bi kažnjen ekskomunikacijom.²⁴⁴

Savjest mnogih križara opet je pobudilo sumnju u ispravnost ovog čina. No, vodstvo je, prema Villehardouinu, taj pothvat insceniralo u javni prikaz kao legitiman i pravedan razlog za rat na temelju toga što su Grci raskolnici, a njihov trenutni car ubojica prethodnih vladara i uzurpator, uključujući i njegove podanike. Iako je napad na Carigrad bio nesumnjivo neophodan, ne znači da je bio bjelodano pravedan.²⁴⁵

2.9. Drugo osvajanje Carigrada

Križarski napad započeo je 9. travnja s visokim iskustvom tehnike amfibijskog (s kopna i mora) ratovanja koje su bile korištene pomoću mletačkih brodova, a koji su djelovali kao prijevoz vojske i kao navalne opsadne sprave. Napad je dosegnuo svoj vrhunac 12. travnja kada su, tijekom očajničke borbe prsa o prsa, zidine srušene i postavljen mostobran na bitnom dijelu ratišta unutar bedema. Križari su, kao dio svoje taktike, krčili sebi put u grad odlučnim ubijanjem i pustošenjem, ne praveći razliku između vojnika i građana. Bojeći se da ne bi došlo do protunapada, križari su podmetnuli požar koji se brzo proširio od sjevera na jug grada. Kako je protuzapadnjačka frakcija gubila tlo pod nogama, car Murcufl uvidio je da su protivnici odnijeli pobjedu, pa je tijekom noći pobjegao iz grada. Do 13. travnja ozbiljnijeg pružanja otpora križarima nije bilo, a to je navješćivalo da je grad osvojen. Do pobjede možda ne bi došlo da nije bilo nevjerojatne pomorske vještine Mlečana, inženjerske snalažljivosti kojom su lađe pretvorile u bojne kule i njihove vojne obuke.²⁴⁶

„Kad grad bijaše osvojen i kad se hodočasnici nastaniše, kako sam rekao, i palače bijahu osvojene, nađosmo u tim palačama dosta, pa i previše bogatstva“, reći će u svojoj kronici Robert de Clari.²⁴⁷ Križarski četovođe su tri dana dopuštali svojim skupinama da izbace svoj gnjev, pohlepu i olakšanje u orgiji otimačine.²⁴⁸ Pljačka i ubojstva pretvorile su ljepotu Carigrada u hrpu ruševina. Izvor iz toga doba će reći da bi i Saraceni pokazali više milosrđa od križara.²⁴⁹ Dva grčka svjedoka, Nikola Mesarit i Niketa Honijat zabilježili su, osim pijanog grabeža i spolnog nasilja, i pojedinačne

²⁴⁴ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 557.

²⁴⁵ Usp. *Isto*, 557-558.

²⁴⁶ Usp. *Isto*, 558-559.

²⁴⁷ P. LEVAČIĆ, Biblijska intertekstualnost u kronici Roberta de Clarija. Osvajanje Carigrada iz 1204. godine, 164.

²⁴⁸ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 559.

²⁴⁹ Usp. H. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, III/II, str. 181.

primjere križara koji su iskazali poštovanje Grcima i pružili im zaštitu. Tu su i anegdotalni izvori koji ukazuju na određenu stegu i red u pljenidbi, zahtijevajući pri tom barem neku mjeru poštovanja za živote grčkih viših slojeva. Mnoga sveta mjesta bila su oskvrnuta, a napadači su se divili što posjeduju ukradene relikvije. Broj žrtava se prema jednom izvješću procjenjuje do dvije tisuće. Većina opljačkanog blaga donosila se u tri odabrane crkve kao središnja mjesta pohrane.²⁵⁰ Da se radilo o velikoj količini bogatstva reći će i jedan svjedok tih zbivanja: „Od stvaranja svijeta niti u jednom gradu nije nađen tako veliki plijen.“²⁵¹ Pljenidba je bila opozvana 15. travnja, a ukupna vrijednost pohranjenog u riznici iznosio je 300000 maraka, uključujući 10000 konja. Treba uzeti u obzir da su pljačkaši dobar dio vrijednosti zadržali za sebe, možda čak do 500000, što je dovoljno da se jedna europska država financira deset godina. Tu su još i puni brodovi svetačkih moći koje se ukrali i neprocjenjiv gubitak klasične i bizantske umjetnosti, knjižnica i graditeljstva. U ondašnjim okvirima pljačka Carigrada je bila nedjelo, a ne ratni zločin.²⁵² S Villehardouina gledišta religiozni osjećaj se pomiješao s pustolovnim duhom koji voli pobjedu i užitak u plijenu. Prvotni pobožni cilj izgubio se u tom svjetovnom interesu.²⁵³ Pad Carigrada možda nikad ne bi stekao zao glas strašnog barbarstva da su pobjednici sljedeće godine u proljeće nastavili pohod prema Svetoj zemlji.²⁵⁴

2.9.1. Uspostava Latinskog carstva

Podjela bizantskog plijena izazvala je nezadovoljstvo u vojnim redovima, optužujući vođe da su oni sebi ugrabili sve, a uskratili ratnicima ono što im pripada po zaslugi jer su pomogli da se blago prikupi. Unatoč razočaranju, vjerojatno je željeno blago, dragulji i skupocjena tkanina završila u spremištima velikaša.²⁵⁵

Novi državni sustav u Bizantu nastojao se provoditi u skladu sa sporazumom koji su Mlečani i križari sklopili u ožujku 1204. godine. Pretpostavljalo se da će za cara biti izabran markogrof Bonifacije Montferratski. Njegove osobne i vojne sposobnosti te bizantske veze učinile su ga dostojnim te časti, ali duždu to nije bilo po volji jer želio je manje markantnu osobu te je, budući da franački tabor u sebi nije bio složan, a Mlečani

²⁵⁰ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 559-560.

²⁵¹ Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 246.

²⁵² Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 559.

²⁵³ Usp. P. LEVAČIĆ, Biblijska intertekstualnost u kronici Roberta de Clarija. Osvajanje Carigrada iz 1204. godine, 165.

²⁵⁴ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 560.

²⁵⁵ Usp. *Isto*.

jesu, uspio izboriti da novi car postane grof Balduin Flandrijski. Za cara Latinskog carstva okrunjen je 16. svibnja u Svetoj Sofiji, a Mlečanin Toma Morosini prvim latinskim patrijarhom Carigrada.²⁵⁶ Novi car je na svom izboru proglasio nakanu da će, čim umiri i osigura carstvo, u pohod na Svetu zemlju. Premda je prethodni car Murculf bio je uhvaćen i pogubljen, uspostava kontrole nad ostatkom Carstva nije se pokazala kao jednostavan zadatak.²⁵⁷ Caru Balduinu pripala je četvrtina cjelokupnog carskog teritorija, dok je od preostale tri četvrtine polovina pripala Mlečanima, a druga polovina je trebala biti podijeljena među vitezovima kao carsko leno.²⁵⁸ Bonifacije Montferratski je među vitezovima bio najmoćniji kao kralj Soluna.²⁵⁹ Iz tog pohvata najveću dobit izvukli su Mlečani, čija se moć sada zasnivala na posjedovanju najvažnijih luka i otoka. Mlečani su potpuno zagospodarili pomorskim putem od svojega grada do Carigrada, kontrolirajući i sam ulaz u Carigrad, a i u istom gradu su imali tri osmine gradskog teritorija sa Svetom Sofijom. Franački pokrajinski kneževi morali su položiti vazalnu zakletvu carigradskom caru, dok je Dandolo bio izuzet te vazalne obveze.²⁶⁰ S onu stranu morskih tjesnaca smjestio se ostatak bizantske vlasti u Trapezuntu, Niceji i Epiru.²⁶¹ Novom je režimu nedostajalo novca jer su mu porezni prihodi dolazili samo iz ograničenog teritorijalnog opsega, a Mlečani su bili zaokupljeni osiguranjem svojih posjeda nad svojim dijelom Carstva. U svakom slučaju njihova je korist bila ograničena u pomaganju Balduinu da obrani i proširi vlastite zemljišne stečevine.²⁶²

2.9.2. Neodrživost Latinskog carstva

Latinsko carstvo nije moglo opstati politički, financijski, kulturno i dinastički.²⁶³ Ono je bilo razdijeljeno između mnogobrojnih većih i manjih vladara. Tako se na ruševinama Bizantskog carstva razvio raščlanjen i kompliciran vazalni sustav. Bizantsko stanovništvo jedva je podnosilo latinsku osvajačku vlast i to ponajviše zbog oholosti osvajača i vjerske različitosti. Podređenost Grčke crkve rimskom autoritetu formalno je bila ostvarena, ali prisilno, ne onako kako je papa priželjkivao u smislu

²⁵⁶ Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 249.

²⁵⁷ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 560-561.

²⁵⁸ Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 249.

²⁵⁹ Usp. H. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, III/II, 181.

²⁶⁰ Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 249-250.

²⁶¹ Usp. H. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, III/II, 181.

²⁶² Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 560-561.

²⁶³ Usp. *Isto*, 562.

crkvene unije.²⁶⁴ Prema Inocentovom planu Bizant nije trebalo pokoriti oružjem²⁶⁵, već podrediti ga Svetoj Stolici crkvenom unijom kako bi zajedno uz bok sudjelovali u križarskom pohodu.²⁶⁶ Stranom vladavinom samo je produbljeno unutarnje nejedinstvo, odnosno svijest o kulturnoj i vjerskoj različitosti.²⁶⁷

Već je 14. travnja 1205., točno godinu dana nakon pobjede u Carigradu, car Balduin bio zarobljen, a Luj Bloiski ubijen u bitci od strane grčkih pobunjenika kojima se pridružio Joanica Bugarski²⁶⁸. Nakon ovog poraza, Petar Kapuanski je odustao od svih nada da bi pohod u Svetu zemlju i dalje bio ostvariv, odriješivši one koji su se borili za Latine u Grčkoj od jeruzalemskog zavjeta. Poslije 1205. godine slijedi katastrofa koja će suziti opseg latinske vladavine, uključujući i smrt Bonifacija Montferratskog u boju 1207. godine, pri čemu će njegovo takozvano Solunsko kraljevstvo 1224. godine epirski Grci pripojiti sebi. Dalje će, nakon pretrpljene krize 1205. – 1206., Latinskim carstvom upravljati niz regenata, malodobnika i skrbnika koji su imali carski naslov: Henrik Flandrijski, Petar de Courtenay, Robert de Courtenay, Balduin II. i Ivan Brienneski. Carigrad je između 1204. i 1261. prestao biti središte birokracije i potrošnje, nije predstavljao više funkcionalnu prijestolnicu osim tek imenom.²⁶⁹

3. Nastavak križarskih pohoda

3.1. Dječji križarski pohod

Vijest o neuspjehu Četvrtе križarske vojne bolno je odjeknula na Zapadu. Mnogi su otada sve križarske promašaje tumačili njihovom ohološću i grješnošću. Povodom toga pojaviti će se, nažalost, naivni i nerazboriti ljudi koji su počeli tvrditi da bi pobjedu, koju križari nisu mogli postići zbog svoje grešnosti, Bog sigurno dao nevinoj djeci kad bi oni krenuli u takav rat. Ova opasna ideja ne bi zaživjela da se križarski ideal nije bio već toliko duboko ukorijenio u osjećajima svih društvenih slojeva na Zapadu te su i odrasli i djeca općenito maštali o pohodu na Istok. Prema tome nije trebalo dugo čekati

²⁶⁴ Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 250-251.

²⁶⁵ Papa je još u lipnju 1203. godine javno odbacio opravdanje za napad na Carigrad: „Nitko od vas ne bi smio brzopletu laskati da mu je dopušteno zaposjesti ili oplijeniti zemlju Grka zato što je možda premalo poslušna Apostolskoj Stolici ili zato što je konstantinopolski car prigrabio Carstvo... nije na vama da sudite njihovim zločinima.“ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 549.

²⁶⁶ Usp. P. LEVAČIĆ, Biblijska intertekstualnost u kronici Roberta de Clarija. Osvajanje Carigrada iz 1204. godine, 171.

²⁶⁷ Usp. G. OSTROGORSKI, *Povijest Bizanta*, 250-251.

²⁶⁸ Nedaleko od Hadrijanopola Joanicine bugarsko-kumanske postrojbe porazile su latinsku konjicu, gdje su poginuli i brojni franački vitezovi, među njima i pretendent na Niceju, Luj od Bloisa, a car Balduin pao je u zarobljeništvo iz kojeg se više nikad nije vratio. Usp. *Isto*, 252.

²⁶⁹ Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 562 i 565.

da se iz raznih krajeva počnu javljati dječaci koji su tvrdili da ih sam Bog poziva da prihvate takav pothvat. Tisuće maloljetnika se s oduševljenjem pridružilo tim samoprozvanim malim 'vođama'. Mnoga protivljenja razboritih svećenika i drugih trijeznih ljudi nisu uspjeli spriječiti da nekoliko takvih dječaćkih četa krene na Istok.²⁷⁰

Neki pastir imenom Stjepan bio je na čelu francuskih dječaćkih odreda, a male Nijemce vodio je desetogodišnji Nikola iz Kölna.²⁷¹ „Stjepanovi su sljedbenici nosili križeve i zastave, liturgijske urese, pjevajući 'Gospodin Bože, uzvisi kršćanstvo! Gospodine Bože, vrati Sveti križ!', što je ponavljalo papinsko propovijedanje.“²⁷² Krenuli su na proljeće 1212. ne doguravši daleko, kao što je i bilo za očekivati.²⁷³ Početno oduševljenje završilo je strahovitom katastrofom. Povorka je već u Italiji doživjela svoj krah. Mnogo djece nije moglo nastaviti svoj put. Dio koji je ostao okupio se u Marseilleu i Brindisiju kako bi zaplovio preko mora, ali prodani su u Aleksandriju u ropstvo od nesavjesnih brodovlasnika.²⁷⁴ „Strašna slika, koja izgleda kao karikatura ideje križarskih ratova“, ali se „dade razumjeti iz duhovnog stava toga vremena, a tako i pomakom oduševljenja za križarske pohode u druge društvene slojeve i druge uzraste.“²⁷⁵

3.2. Peti križarski pohod

„Papinska enciklika *Quia Maior* (Inocenta III.) iz travnja, koncilski dekret *Ad Liberandum* iz studenog 1215²⁷⁶. i popratni papinski napuci propovjednicima, legatima i ubiračima poreza, pokrenuli su golem nov pothvat za preotimanje Jeruzalema.“²⁷⁷ Inocent je, uključujući i njega, zapovjedio kleru, nekrižarskim laičkim velikašima i građanskim zajednicama da iz vlastitih izvora opskrbljuju vojsku tijekom tri godine i zatražio je od primorskih gradova mornaričku pomoć. Molitve za Svetu zemlju trebale su biti popraćene postom i davanjem milodara. Propovjedna kampanja bila je u punoj snazi. Inocentov cilj bio je uključiti čitavo kršćanstvo u pripreme, pozivajući čak i

²⁷⁰ Usp. S. KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, 189.

²⁷¹ Usp. *Isto*.

²⁷² C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 611.

²⁷³ Usp. *Isto*.

²⁷⁴ Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 167.

²⁷⁵ Usp. *Isto*, 167-168.

²⁷⁶ Inocent III. je 1215. godine sazvao opći crkveni koncil (Četvrti lateranski) kako bi se raspravljalo o crkvenoj reformi i križarskom ratu te ustanovio razrađene sustave za propovijedanje križa. Usp. C. TYERMAN, *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, 614.

²⁷⁷ *Isto*, 612.

Mlečane da ispoštuju svoj još neizvršeni i neodriješeni križarski zavjet iz 1202. godine. Propovijedanje i novačenje odvijalo se više od dvije godine.²⁷⁸

U ovom pohodu sudjelovao je ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. zajedno s austrijskim vojvodom Leopoldom I., jeruzalemskim kraljem Ivanom Brienskim i drugim njemačkim i skandinavskim vladarima koji pristižu u Akru 1217. godine.²⁷⁹

Nakon što je vodstvo stiglu u Akru, križari su pokušali osvojiti brdo Tabor koje je koštalo mnogo ljudstva.²⁸⁰ Ugarska vojska je imala u početku nešto početnih uspjeha, poslije čega će se Andrija II. vratiti kući, jer mu je bilo primarno da je izvršio zavjet.²⁸¹ Jeruzalemski kralj nastaviti će svoj pohod prema Egiptu. Osvojio je Damiettu 1219. godine²⁸², važnu luku na sredozemnom moru.²⁸³ Kršćani su prilikom osvajanja Damiette počinili strahovito krvoproliće u gradu.²⁸⁴ Vojska se zatim uputila prema Kairu te dobiva ponudu od egipatskog sultana u kojoj bi križari u zamjeni za osvojeni grad Damiettu dobili Jeruzalem. Križari su odbili svaki pokušaj pregovora i tako izazvali bitku kod al-Mansure, posljednje utvrde koja se nalazila između križara i Kaira, u kojoj križari gube i doživljavaju težak poraz. Primorani su predati Damiettu i napustiti Egipat.²⁸⁵

3.3. Ostali križarski ratovi u Svetoj Zemlji

Sljedeći križarski pohod pokrenut je osobno od cara Friedricha II. Međutim, prema nekima se ova vojna ne može nazivati križarskim ratom jer je car u vrijeme pohoda (1228. – 1229.) bio ekskomuniciran od strane pape.²⁸⁶ Kako bi se možda pokazao pred javnošću da mu je stalo za dobro kršćanske vjere, krenuo je u Palestinu s tisuću konjanika i oko deset tisuća hodočasnika, ali do borbe na kraju nije došlo. Friedrich II. je izvrsno govorio arapskim jezikom, poznao arapsko pjesništvo, znanost i filozofiju. Obrazovani kalif Malik-el-Kamila i ostali Arapi ostali su iznenađeni i zadivljeni zapadnim vladarom. Sklopili su primirje na 10 godina i dogovorili se da će kršćanima biti ustupljen dio Jeruzalema s još nekim mjestima, a Arapima je pripao dio grada u

²⁷⁸ Usp. *Isto*, 612, 614-615 i 617.

²⁷⁹ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 45

²⁸⁰ Usp. *Isto*.

²⁸¹ Usp. S. KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, 190.

²⁸² Sv. Franjo je u to vrijeme, umjesto silovitog podjarmljivanja i osvajanja, miroljubivo pošao osobno pred sultana kod Damiette kako bi mu prenio evanđeosku poruku. Propovijed je ostala bez uspjeha. Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 168.

²⁸³ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 45.

²⁸⁴ Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 168.

²⁸⁵ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 45.

²⁸⁶ Usp. *Isto*. 45.

kojemu Omarova džamija i sve ostalo što su dotada bili osvojili.²⁸⁷ Nakon što prođe primirje Jeruzalem će 1244. godine opet i posljednji put pasti u muslimanske ruke. Križari više nikada neće uspjeti vratiti najsvetiji grad.²⁸⁸

Nedugo zatim, papa će uputiti novi poziv za oslobađanje Jeruzalema. Na njegov poziv odazvao se jedino francuski kralj Luj IX. On će poduzeti dva pohoda (1248. – 1254. te 1270.) koja se mogu promatrati kao dva odvojena križarska rata. Luj je u prvom pohodu imao u planu prvo osvojiti Egipat kako bi mogao upravljati daljnjim osvajanjem Svete Zemlje. Cipar je bio polazište iz kojeg je krenulo ponovno osvajanje Damiette 1249. godine. Sljedeće godine križari će doživjeti poraz kod Kaira te su kralj i vojska zarobljeni. Ubrzo je za kralja isplaćen otkup te je vraćen u Akru iz koje će ponovno planirati napad. No, kako nove trupe nisu pristizale iz Europe kao pomoć, kralj se povlači natrag u Francusku. Muslimanske snage nastavljaju svoje napade i osvajaju Cezareju, Jaffu i Antiohiju, a u kršćanskim posjedima ostaje samo Tripoli, Akra i Sidon.²⁸⁹

Luj IX. krenuti će na drugi pohod 1270. godine prema Tunisu odakle su na francuske obale dolazili islamski gusari pljačkajući i odvođeci kršćane kao roblje. Za vrijeme toga rata na francuskim se brodovima pojavila kuga koja je oduzela i kraljev život. Nakon toga njegova se križarska vojska vratila u Francusku ne uspijevajući ostvariti cilj pohoda.²⁹⁰ Moć križara je sve više slabila i malo pomalo gube posljednje ostatke križarske države.²⁹¹ Konačno, 1291. kršćani gube i Akru, zadnje veliko utočište križarske države te su potpuno protjerani iz Svete Zemlje.²⁹²

²⁸⁷ Usp. S. KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, 190.

²⁸⁸ Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 168.

²⁸⁹ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 45.

²⁹⁰ Usp. S. KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, 190.

²⁹¹ Usp. M. MARSCHHAUSER, *Križarski ratovi*, 45.

²⁹² Usp. A. FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, 168.

Zaključak

Vojni uspjesi križarskih pohoda nisu bili odveć uspješni, a niti su ostvareni ciljevi dugo održani. S jedne strane, križarski ratovi pokazali su jedinstvo među stanovništvom zapadnoga svijeta koji se ujedinio u borbi za kršćanima važan, svet teritorij, a s druge strane uviđamo i negativne posljedice poput novih podjela i sukoba. Sukobi su se produbili između kršćana i muslimana, ali su se stvorili i među europskim zemljama. Isto tako, odnos zapadnih vitezova prema palestinskim i sirijskim kršćanima, ne poštivanje njihovih prava, obreda i običaja, učinio je veze kršćanskog Zapada i Istoka još slabijima. Izgubljene bitke, novi razori i neuspjesi potaknuli su u kršćanima svijest o njihovoj nesavršenosti, grešnosti i slabosti, a iz takve svjesnosti o sebi i svijetu rađaju se pokornički pokreti.

Najnegativnije posljedice, na sliku Crkve, ostavio je upravo Četvrti križarski pohod. Kao što smo rekli, odnos Istoka i Zapada još je više oslabio. Mlečani su prvotni cilj i smisao križarskih pohoda preobratali u pohod osvajačkih namjera. Tražili su u križarskim pohodima korist, trgovački i politički interes. Takvo postupanje osobito uočavamo u slučaju osvajanja Zadra. Križarima je naplaćen prijevoz svotom koji oni nisu mogli platiti, a kako bi ipak otputovali na Istok, zauzvrat su se nagodili s duždem Dandolom i pomogli Mlečanima osvojiti Zadar. Politika koristi nastavila se i na teritoriju Bizanta gdje su, nakon osnivanja Latinskog Carstva, dobili trgovačke privilegije. Osnivanjem Latinskog Carstva produbio se ponor neprijateljstva između Latina i Grka što će negativno utjecati i na kasnija pokušavanja ostvarivanja crkvenog jedinstva.

Na kraju možemo spomenuti da uz vjersku netrpeljivost, mržnju, zločine, krvoprolića i ostale negativne posljedice, ipak postoje i neke pozitivne. Pozitivna posljedica bila je ta što su bolje upoznate istočne kulture, njihovih proizvoda i običaji. Već i prije su Europljani cijenili luksuzne proizvode istoka, poput tkanina, a križari su nakon povratka još više širili asortiman i obogaćivali europsku ekonomiju i tržište novim začinima, tkaninama, parfemima.

Bibliografija

- ANTOLJAK, S., Pad i razaranje Zadra u IV. križarskom ratu, u: *Radovi. Razdio društvenih znanosti*, 12(1974.)5. Dostupno na:
https://morepress.unizd.hr/journals/radovidz/article/view/2026?lang=hr_HR (15. 8. 2020.).
- ASBRIDGE, T., *The Crusades: The Authoritative History of the War for the Holy Land*, HarperCollins, 2010. Dostupno na: <https://www.scribd.com/book/202689099/The-Crusades-The-Authoritative-History-of-the-War-for-the-Holy-Land> (21. 6. 2020.).
- BILOSNIĆ, T. M., *Gledajte tamo onaj grad: kronike o križarskoj vojni u Zadru u godini 1202.*, Zagreb, 2005.
- BOŽILOV, I., Zadar i Četvrti križarski rat, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 51(2009.). Dostupno na:
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=74548 (13. 8. 2020.).
- DOBRONIĆ, L., *Viteški redovi: templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb, 1984.
- FRALE, B., *Templari*, 2010.
- FRANZEN, A., *Pregled povijesti Crkve*, Zagreb, 1993.
- GOLDSTEIN I., (ur.), *Povijest. Razvijeni srednji vijek*, VII, Zagreb, 2007.
- GOLDSTEIN I., GRGIN, B., *Europa i sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb, 2006.
- GRAČANIN, H., Toma Arhiđakon i križarstvo, u: *Povijest u nastavi*, 10(2021.)19. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=173246 (8. 8. 2020.).
- HESSEMAN, M., *Legende, mitovi i laži. Razotkrivanje zabluda o povijesti Crkve*, Split, 2010.
- Ilustrirana povijest svijeta*, Zagreb, 2005.
- JEDIN, H., *Velika povijest Crkve*, III/I, Zagreb, 1971.
- JEDIN, H., *Velika povijest Crkve*, III/II, Zagreb, 1993.
- KOVAČIĆ, S., *Kršćanstvo i Crkva u starome i srednjem vijeku*, Split, 2004.
- LEDIĆ, S., *Pape kroz povijest*, Zagreb, 2005.
- LEVAČIĆ, P., Biblijska intertekstualnost u kronici Roberta de Clarija. Osvajanje Carigrada iz 1204. godine, u: *Crkva u svijetu*, 49(2014.)2. Dostupno na:
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=186332 (10.8. 2020.).
- LOPEZ, R., *Rođenje Europe*, Zagreb, 1978.

- MARASOVIĆ, Š., Pojam mira u socijalnim dokumentima Crkve, u: *Crkva u svijetu*, 39(2004.)3. Dostupno na:
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=60887 (11. 7. 2020.).
- MARSCHHAUSER, M., Križarski ratovi, u: *Essehist*, 7(2015.)7. Dostupno na:
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=233067 (15. 5. 2020.).
- MRŠIĆ FELBAR, I., Teorija „pravednog rata“ u katoličkoj misli, u: *Filozofska istraživanja*, 37(2017.)1. Dostupno na:
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=276964 (20. 5. 2020.).
- NAPIER, G., *Uspon i pad vitezova templara*, Zagreb, 2007.
- Njemački viteški red, u: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na:
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44494> (16. 8. 2020.) (16. 8. 2020.).
- ORLANDIS, J., *Povijest kršćanstva*, Split, 2004.
- OSTROGORSKI, G., *Povijest Bizanta*, Zagreb, 2006.
- READ, P. P., *Templari*, Zagreb, 2003.
- RILEY-SMITH, J., *Križarski ratovi*, Split, 2007.
- TYERMAN, C., *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, I, Zagreb, 2010.
- TYERMAN, C., *Božji rat - Nova povijest križarskih ratova*, II, Zagreb, 2011.